

Högskolan Dalarna
Uppsats 15 hp
Grundnivå II
Höstterminen 2009

”Moderskapet, den största och enda lyckan för varje sann kvinna,”
Mare Kandres skildring av moderskapet i *Quinnan och Dr Dreuf* samt *Hetta och vitt*

AnneLee Hallonblad

Handledare: Sven Hansell
Examinator: Bo G Jansson

Förord

Jag vill tacka min syster Marie Haverlid som stöttat, uppmuntrat och kommit med synpunkter under arbetets gång.

Jag vill också tacka Johan von Sydow på SVT som hade vänligheten att sända mig sin dokumentär *Det är jag som är ett geni* om Mare Kandre.

Abstrakt

Uppsatsen analyserar Mare Kandre's skildring av moderskapet i romanen *Quinnan och Dr Dreuf* samt i den åttonde novellen ur samlingen *Hetta och vitt*. I *Quinnan och Dr Dreuf* försöker Dr Dreuf påverka en kvinna till att vilja bli mor. Han motiverar detta med att hon då kommer att bli lycklig. I novellen ur *Hetta och vitt* beskrivs en kvinna som gjort just detta, skaffat sig barn, men som på grund av detta är djupt olycklig. Jag har kommit fram till att kvinnor i vårt samhälle, liksom kvinnan i *Quinnan och Dr Dreuf*, utsätts för påverkan från många håll när det gäller synen på moderskapet. Bland annat påverkas de genom folk i deras omgivning, av media och av litteraturen. Vanligtvis glorifieras och förenklas skildringen av moderskapet men Kandre avviker från detta. Hon sätter fingret på flera tabun och problematiserar moderskapet. I både novellen ur *Hetta och vitt* och i *Quinnan och Dr Dreuf*, ifrågasätts moderkärleken och novellen beskriver en kvinna som känner så pass mycket ilska gentemot sitt barn att hon måste motstå en impuls att knuffa in barnet hårt i väggen.

Nyckelord: diskursanalys, genus, Kandre, moderskap, tabun, moderkärlek

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstrakt.....	3
1. INLEDNING.....	6
1.1 Bakgrund.....	6
1.2 Syfte och frågeställning.....	7
1.3 Avgränsning.....	7
1.4 Metod och disposition.....	7
Den kritiska diskursanalysen.....	8
Maktaspekten inom diskursanalys.....	9
Olika begrepp.....	10
1.5 Genusteori.....	11
1.6 Metoddiskussion.....	12
1.7 Tidigare forskning.....	12
2. Materialpresentation.....	13
Facklitteratur.....	13
Dokumentärfilmen <i>Det är jag som är ett geni</i>	14
Tidskrifter.....	14
3. Faktorer som påverkar synen på moderskapet.....	14
3.1 Den goda modern i folksagorna och moderskapet i mum lit.....	14
3.2 En historisk tillbakablick.....	15
3.3 En myt och tre moderskapsdiskurser.....	16
Myten om den goda modern.....	17
Den moderscentrerade diskursen.....	17
Den decentrerade moderskapsdiskursen.....	18
Den reflexiva moderskapsdiskursen.....	18
4. Synen på moderligheten.....	18
4.1 Hur kvinnor påverkas.....	18
4.2 Kvinnligheten förknippas med moderskapet.....	19
4.3 Moderkärleken.....	20
5. Vad moderskapet innebär idag.....	21
5.1 Det goda moderskapet.....	21
5.2 Skuld, skam och dåligt samvete.....	23
5.3 Kvinnor tar på sig huvudansvaret.....	23
6. Analys av Kandres skildring av moderskapet.....	24
Faktorer som har påverkat synen på moderskapet.....	25
6.1 Moderskapet i folksagorna och i mum lit.....	25
6.2 En historisk tillbakablick.....	25
6.3 Tre moderskapsdiskurser.....	25
6.4 Föreställningen om att alla kvinnor vill ha barn.....	27
6.5 Kvinnligheten förknippas med moderskapet.....	28
6.6 Moderkärleken.....	30
7. Analys av vad moderskapet innebär idag, utifrån Kandres texter.....	31
7.1 Det goda moderskapet.....	31
7.2 Skuld, skam och dåligt samvete.....	33
7.3 Kvinnor tar på sig huvudansvaret.....	33
8. Avslutande diskussion och slutsatser.....	33
Kvinnor utsätts för påverkan.....	33
Moderkärleken.....	34
Den goda modern.....	35
Kvinnan tar oftast huvudansvaret.....	36

Skuld, skam och dåligt samvete.....	37
Ekonomiska intressen.....	37
Slutsatser.....	37
9. Sammanfattning.....	38
Källförteckning.....	39
Bilaga 1	

1. Inledning

1.1 Bakgrund

I vårt västerländska tänkande har myten om den goda modern länge varit central. Man menar att kvinnan har en medfödd moderkärlek, att moderskapet är kvinnans primära identitet och att en mor alltid uppoffrar sig för andra och sätter sina egna behov sist. Denna bild förmedlas idag av bland annat media.¹ Det finns alltså en uppfattning om att kvinnor har andra prioriteringar i livet än män. När män trånar efter pengar, status och materiella saker värnar kvinnor istället om de små och svaga. Kvinnor anses också vara mjukare och mänskligare. Många ser idag dessa egenskaper hos kvinnan som naturliga. Andra menar att de beror på kvinnans sociala träning, alltså att eftersom kvinnan oftast tar det största ansvaret för barn lär hon sig att vara osjälvisk och omsorgsfull. Kvinnor som inte lever upp till bilden av hur en kvinna ska vara stämplas som okvinnliga och kvinnligheten hänger ihop med moderskapet. Kvinnan är idag också underordnad mannen på flera sätt, hon har lägre lön och har svårare att göra karriär. Vilket bland annat beror på att kvinnor i högre grad än män har huvudansvaret för barn och hem.²

Jag anser att de mörka sidorna av moderskapet skildras betydligt mer sällan än de ljusa i media och litteratur. Detta kan bero på att moderskapet är omgärdat av flera tabun som gör att få kvinnor vågar tala öppet om de tråkiga sidorna av moderskapet. Kanske av rädsla för att bli betraktade som dåliga mödrar som saknar de rätta modersinstinkterna som ska göra att de villkorslöst älskar sina barn. Glorifieringen av moderskapet tror jag lockar många kvinnor att skaffa barn och kanske förstår de inte riktigt vad det verkligen innebär. Det finns dessutom en utbredd syn i samhället att kvinnor som lever under ordnade förhållanden bör skaffa barn. En kvinna som inte vill ha barn riskerar att betraktas som onormal.

Elvin-Nowak anser att moderskapet i veckopressen framställs på ett förskönat sätt. Mammorna och barnen strålar och inga snoriga näsor eller stressen i att kombinera barn och arbete visas.³ Enligt Ulla Holm är moderskapsnormen mycket stark idag och kan styra kvinnors liv. Hon menar att det finns en risk att alla kvinnor införlivas i en stereotyp bild av kvinnan som mamma och att moderskapet hela tiden upprepas.⁴ Från detta att skildra moderskapet som en idyll avviker Mare Kandre. Hon ryggar inte för att beskriva även de mörka sidorna av moderskapet. I hennes roman *Quinnan och Dr Dreuf* driver Kandre med den syn som många har, nämligen att kvinnans viktigaste uppgift i livet är att bli mor. En kvinna, som mår psykiskt dåligt får rådet att skaffa barn med motiveringen att hon då kommer att bli lycklig. I den åttonde novellen i *Hetta och vitt* skildras en mamma som gjort precis detta. Hon har skaffat barn men är långt ifrån lycklig. Läsaren får följa den ensamstående mamman och hennes lilla barn under några timmar en kväll. Kärleken till barnet i novellen är inte alls självklar och barnet upplevs snarare som en sorts fotboja än som en gåva. Modern har mist sin forna frihet, hon känner sig isolerad och är totalt utmattad.

Jag blev intresserad av Mare Kandre genom Johan von Sydows dokumentär, *Det är jag som är ett geni*, som skildrar Mare Kandres liv och författarskap. Dokumentären visades i Svt2 tre gånger under maj 2009. I denna dokumentär beskrivs Mare Kandre som ett litterärt underbarn. Horace

¹ Helene Brembeck, *Inte bara mamma: en etnologisk studie av unga kvinnors syn på moderskap, barn och familj*, 1998, s. 47.

² Nina Björk, *Under det rosa täcket*, 1996, s. 107-108.

³ Elvin-Nowak, *I sällskap med skulden*, 2001, s. 13.

⁴ Holm 1993 enligt Margareta Bäck-Wiklund et al., *Den dolda könsdiskursen: mödrar, söner och frånvarande fäder*. 2003, s. 65.

Engdahl och Ebba Witt-Brattström jämför hennes verk *Bübins unge* (1987) med Kafkas *I Straffkolonin*, Kertész *Mannen utan öde* och med författare som Dostojevskij och Solzjenitsyn. Jag blev väldigt fascinerad av Kandre och har därför valt att i detta arbete analysera två av hennes texter och fokusera på hennes skildring av moderskapet.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsen analyserar hur Mare Kandre skildrar moderskapet i romanen *Quinnan och Dr Dreuf* samt i hennes åttonde novell ur samlingen *Hetta och vitt*. I uppsatsen visar jag på vilket sätt Kandres texter speglar och kritiserar rådande moderskapsdiskurser och därmed den allmänna normen kring moderskapet. Jag ger också exempel på hur Kandres texter avviker från de vanligare skildringarna av moderskapet genom att hon tar upp flera av moderskapets tabun och skildrar moderskapet på ett komplext sätt. Ett tema som uppsatsen behandlar är på vilket vis kvinnors syn på moderskapet påverkas av olika maktfaktorer i samhället. Ett exempel på detta är att moderskapet ofta skildras på ett förskönat och förenklat sätt i media vilket jag anser är fel eftersom det kan inge kvinnor en falsk bild av vad moderskapet innebär. Kandres texter analyseras med utgångspunkt ur tidigare forskning kring moderskap. Utifrån detta blir frågeställningen:

- Hur skildras moderskapet av Mare Kandre?

1.3 Avgränsning

I romanen *Bestiarium* spelar modern en central roll och även Kandres bok *Deliria* innehåller texter som behandlar moderskapet. Jag väljer dock att begränsa analysen till två av Kandres texter eftersom jag har ett begränsat utrymme till mitt förfogande och då kan analysera dessa texter på ett djupare plan. Anledningen till att jag valt just romanen *Quinnan och Dr Dreuf* samt den åttonde novellen i *Hetta och vitt* är att jag ser ett samband mellan dessa texter. I *Quinnan och Dr Dreuf* hävdar doktorn att det är varje kvinnas största lycka att bli mor och han försöker övertyga en kvinna om detta. I novellen ur *Hetta och vitt* skildras en kvinna som är djupt olycklig just därför att hon har valt att sätta ett barn till världen. Jag begränsar mig till att studera diskurser kring moderskapet men det finns också stoff i novellen ur *Hetta och vitt* som kan ligga till grund för en studie med fokus på ensamstående mammor och frånvarande pappor. I *Quinnan och Dr Dreuf* tas kvinnoproblem och kvinnors underordning genom historien upp vilket också kan utgöra tema för en intressant studie.

1.4 Metod och disposition

Jag anlägger ett genusteoretiskt perspektiv i uppsatsen och använder en kritisk diskursanalytisk metod. I detta avsnitt presenterar jag vad diskursanalys innebär och hur jag genomför min diskursanalys. I nästa avsnitt kommer jag att gå närmare in på genusteori.

Enligt Foucault är det i språket som de sociala relationerna blir synliga, därför handlar diskursanalys om att studera språket.⁵ Med diskursperspektivet fokuserar man speciellt på maktaspekterna av de regler som styr vad som kan sägas, hur, och av vem. Gränserna för vad som är okej att uttala och olika tabun ger en förståelse för diskursens kärna och de yttre gränser som finns men som bara syns när någon överskrider dem.⁶ Vad som sägs i olika kulturella texter följer bestämda överenskommelser och mönster som är kopplade till samhällets maktdimensioner. Det finns regler

⁵ Iver B Neumann, *Mening, materialitet, makt: En introduktion till diskursanalys*. 2001 (2003)

⁶ Mats Börjesson, *Diskurser och konstruktioner: En sorts metodbok*. 2003.

för vad som får uttryckas och diskursanalysen kan sägas handla om att visa hur språkbrukets sociala, historiska, kulturella och politiska sammanhang påverkar de betydelser som skapas.⁷ Något som brukar vara gemensamt för de diskursanalytiska angreppssätten är att de liknar varandra genom att de har en socialkonstruktionistisk utgångspunkt i sin syn på språket. Denna syn kommer från strukturalistisk och poststrukturalistisk språkteori. Dess individuppfattning bygger på en vidareutveckling av strukturmarxismen. Gemensamt för de socialkonstruktionistiska angreppssätten är att de;

- delar en kritisk inställning till självklar kunskap
- anser att vår syn på och kunskap om världen är historiskt och kulturellt präglad och att våra världsbilder och identiteter därför kunde ha sett annorlunda ut samt att de förändras med tiden.
- ser ett samband mellan kunskap och sociala processer samt mellan kunskap och social handling.

Marxismen tar sin utgångspunkt i det sociala och menar att allting kan förklaras utifrån ekonomi. Det är ekonomin som styr vad människor säger och tänker och det är också förändringar i ekonomin som anses förändra historien.⁸ I uppsatsen visar jag bland annat att detta stämmer på så sätt att ekonomiska intressen legat bakom de ideologier kring moderskapet som förmedlats till folk och som påverkat vår syn på moderskapet. Jag berör också de punkter som nämnts ovan och som hör samman med socialkonstruktionismen.

En diskursanalytiker vill visa varför världen ser ut som den gör, hur detta upprätthålls och sprids, vilka representationer som dominerar och utgör en diskurs vid bestämda tillfällen och på vilket sätt verkligheten utmanas av andra möjligheter.⁹ En diskursanalytiker vill också visa vilka konsekvenser detta får, skapa perspektiv på ett fenomen och ge det ett meningsfullt sammanhang.¹⁰ Detta hoppas jag att jag förmedlar med bland annat den historiska bakgrunden samt genom att jag beskriver dominerande och konkurrerande moderskapsdiskurser.

Den kritiska diskursanalysen

Den kritiska diskursanalysen är engagerad i social förändring och ställer sig på de undertrycktas sida. Kritiken ska avslöja den roll som diskursiv praktik spelar för att upprätthålla ojämlika maktförhållanden.¹¹ Den försöker också visa vilka kopplingar som finns mellan språket och andra områden i det sociala livet. Till exempel hur språket påverkar förhandlingen av personliga och sociala identiteter. Diskursanalys fokuserar inte bara på text utan också på kopplingar mellan texten och den sociala kontexten som är rotad i situationen och kulturen. Man bör vid en diskursanalys kombinera olika perspektiv och skapa aha-upplevelser genom att visa vilka kulturella mönster som styr texters utformning. Man går bakom yt betydelserna och belyser maktperspektivet.¹² Faircloughs kritiska diskursanalys bygger på att man studerar interdiskursivitet som är en form av intertextualitet som syftar på att texter bygger på tidigare texter. När man använder språket bygger man alltid vidare på betydelser som redan är etablerade, men man har också som författare möjlighet att förändra diskursordningen genom att utnyttja diskurser och genrer på nya sätt. Genom att fokusera på intertextualitet kan man se vad en speciell författare valt att göra. Den kritiska diskursanalysens centrala mål är att kartlägga förbindelserna mellan språkbruk och social praktik. För Fairclough är inte textanalysen tillräcklig som diskursanalys, eftersom den inte förklarar förbindelserna mellan

⁷ Simon Lindgren. *Populärkultur: teorier, metoder och analyser*. 2005.

⁸ Marianne Winther Jørgensen & Lousie Phillips. *Diskursanalys som teori och metod*. 2000.

⁹ Neumann, 2001 (2003).

¹⁰ Börjesson, 2003.

¹¹ Winther Jørgensen & Phillips, 2000.

¹² Lindgren, 2005.

texterna och de samhälleliga och kulturella strukturerna och processerna. Det krävs ett tvärvetenskapligt perspektiv där man kombinerar textanalys med social analys.¹³ Detta försöker jag uppnå i uppsatsen genom att ta del av tidigare gjorda studier som bygger på intervjuer med föräldrar om deras vardag och analysera Kandres texter bland annat utifrån dessa. I Kandres texter pekar jag ut vilka moderskapsdiskurser verken är påverkade av. Kandres texter är skapade i en samhällelig kontext som på något sätt påverkat författaren. När man gör en diskursanalys på en skönlitterär text kan man ofta genom texten få vetskap om hur författaren ser på omvärlden. Författaren kan förmedla rådande normer eller protestera mot dessa. Jag anser att Kandre ifrågasätter och problematiserar rådande normer i sina texter och i uppsatsen visar jag på vilket sätt. Kandre presenterar inga nya diskurser som jag ser det men däremot skildrar hon moderskapet på ett sätt som avviker från många andra författares beskrivningar.

En diskursanalytiker kan studera tal, text, bilder och andra typer av material. Jag har valt att analysera två texter och jag har valt ut citat från dessa som jag tycker på ett bra sätt belyser det som diskuteras. I uppsatsen tas även Kandres privata syn på och erfarenhet av moderskapet upp. Detta för att belysa att hon kan vara ett exempel på en kvinna som påverkats av rådande moderskapsdiskurser. Jag anser också att det är troligt att Kandre hämtat material till sin novell ur *Hetta och vitt* från sina egna erfarenheter som ensamstående mor. Jag beskriver också vilka moderskapsdiskurser som är rådande i samhället idag, hur dessa har växt fram och hur de fortsätter att konstrueras. Därefter analyseras Kandres texter med utgångspunkt ur tidigare forskning och slutligen förs en diskussion kring Kandres skildring av moderskapet. Uppsatsen är att betrakta som kvalitativ då det främst är mina egna slutsatser som utifrån nämnda material lyfts fram.

Uppsatsarbetet inleddes med att jag läste igenom samtliga Kandres publicerade verk. Jag fastnade för hur Kandre skildrar moderskapet. När jag väl valt tema fortsatte jag studien med att läsa ett urval av tidigare forskning kring ämnet. Parallellt läste jag upprepade gånger de texter som jag valt att fokusera på och varje gång gjorde jag nya intressanta upptäckter. Jag kunde se hur rådande diskurser och subjektspositioner på olika sätt är närvarande i Kandres texter. Under läsningen har jag fått en djupare förståelse för varför jag själv tänker som jag gör kring moderskapet. Jag har insett att jag påverkats på olika sätt av till exempel media, reklam, litteratur och av personer i min omgivning. Jag funderade vidare på vilka förklaringar som finns till att vår syn på moderskapet ser ut just så som den gör och om det kan finnas maktaspekter som ligger bakom denna syn. Jag har kommit fram till att så är fallet och visar i uppsatsen på vilket sätt.

Maktaspekten inom diskursanalys

Foucault anser att makt påverkar alla sociala relationer.¹⁴ Diskurser genomsyras i varierande grad av makt och påverkar i olika hög grad människors livssituation. Foucault menar att makt måste förstås som en relation som är både strategisk och produktiv. Makt kan handla om att skildra verkligheten på ett visst sätt för att få något att verka normalt och att individer formas på ett sådant sätt att de uppfyller maktens behov. Makten formar uppfattningar och preferenser på så sätt att människor accepterar den roll som de har tilldelats trots att rollen kanske står i motsats till personens intressen. Individen accepterar rollen antingen för att de inte kan föreställa sig något alternativ eller för att de uppfattar rollen som naturlig och oföränderlig. Det är inte säkert att en person vill uppnå något speciellt med sin påverkan men effekten kan bli att allt förblir som det alltid varit. Man kan göra motstånd mot en diskurs till exempel genom att lägga sin energi på andra diskurser. Men det kan också vara svårt att dra sig ur en diskurs bland annat därför att den är förknippad med

¹³ Winther Jøergensen & Phillips, 2000.

¹⁴ Nilsson, 2005.

identifikation och lojalitet. Genusdiskursen är ett exempel på en sådan diskurs.¹⁵ I vårt samhälle finns också flera utestängningsprinciper. Enligt Foucault är det förbjudna ordet ett exempel på en sådan. Att vi skiljer på förnuft och vansinne samt motsättningen mellan det som betraktas som falskt och sant är ytterligare en utestängningsprincip. Viljan till sanning har i vårt samhälle en tendens att utöva press och tvång över andra diskursformer. Foucault använder litteraturen som ett exempel och menar att den i sekler behövt stödja sig på diskurser som betraktas som sanna. Det är inte säkert att det som betraktas som sant är sant utan man kan råka säga det sanna i utanförskapets vildmark.¹⁶

Olika begrepp

Eftersom jag nu nämnt subjektpositioner och detta är ett begrepp som återkommer i uppsatsen förklarar jag här vad detta, samt ytterligare några begrepp, innebär. Genom interpellation, det vill säga en språklig process, konstrueras en social position för individen som gör henne till ett ideologiskt subjekt. Genom att acceptera en roll ansluter vi oss till den subjektposition som interpelleringen har skapat. Det kan till exempel vara mammamollen. Subjekt skapas i diskurser men olika diskurser kan ge subjekten skilda och ibland motstridiga subjektpositioner. Om en subjektposition accepteras och personen ifråga identifierar sig med den blir den individens identitet. Identiteter är alltså något man antar, tilldelas och förhandlar om i diskursiva processer.¹⁷ Den moderna karriärmamman var t.ex. i början på 1900-talet en omöjlig subjektposition bland annat därför att inställningen till mödrar som arbetade var mycket negativ.¹⁸ Diskursteorin kan användas för att visa hur identiteter konstrueras. Diskursen ger oss regler för hur vi kan leva och bete oss, både i sociala sammanhang men också rent generellt och begränsar därmed vårt handlingsutrymme. Olika diskurser kämpar med varandra och en etablerad diskurs verkar mer eller mindre normal.¹⁹ När en diskurs uppfattas som normal säger man att den har uppnått hegemoni.

Diskursanalyser kan se ut på olika sätt och ha olika fokus.²⁰ Min analys fokuserar på moderskapsdiskurser, subjektpositioner, moderskapets tabun och maktbegrepp. Jag ger exempel på några av de subjektpositioner som finns tillgängliga för dagens mödrar, hur de tabun som finns kring moderskapet ser ut samt vilka maktfaktorer som påverkat moderskapssynen. Eftersom jag menar att kvinnors vilja att bli mödrar påverkas på olika sätt av faktorer i samhället tillämpar jag Foucaults maktbegrepp för att visa detta. Jag visar också vilka följder denna påverkan kan få för enskilda kvinnor. Diskursanalys lämpar sig för situationer där det finns ett kulturellt herravälde. Sådana situationer utmärks av att ett visst maktmönster upprätthålls med hjälp av kulturella maktmedel som bara i liten utsträckning ifrågasätts.²¹ Detta anser jag är fallet när det gäller moderskapet. Jag visar också i uppsatsen att våra världsbilder och identiteter tidigare sett annorlunda ut men förändrats på ett medvetet sätt av olika makthavare. Detta ger en förståelse för att de också kunde ha sett annorlunda ut idag och haft andra gränsdragningar. Börjesson och Palmblad menar att en forskares uppgift inte är att förmedla etablerade perspektiv, utan att studera villkoren för olika bilder av verkligheten och eventuellt söka alternativ till dessa samt att undersöka olika föreställningar och vilka följder dessa får i olika sammanhang. Att göra en historisk tillbakablick kan vara ett effektivt sätt för att få förståelse för hur processer går till när diskursiva ramar produceras

¹⁵ Neumann, 2001 (2003).

¹⁶ Michel Foucault, *Diskursens ordning*, 1993.

¹⁷ Winter Jørgensen & Phillips, 2000.

¹⁸ Taina Teräs 2001 enligt Uusitalo, "Michel Foucaults maktteorier och finska arbetarkvinnorörelsen" i Ennen & nyt nr 3-4 2006. hämtad 2009-11-02, hämtad från. www.ennenjanyt.net/2006_3/uusitalo.html

¹⁹ Neumann, 2001 (2003).

²⁰ Börjesson & Palmblad (red.), 2007.

²¹ Neumann, 2001 (2003).

och även för att man ska kunna se alternativ till det som vi idag tar för givet. Detta är anledningen till att jag i uppsatsen har med en del historik kring hur synen på moderskapet över tid har förändrats och vilka intressen som legat bakom dessa förändringar. En diskursanalys blir aldrig klar utan öppnar upp för nya förslag till hur man kan förstå olika företeelser, ju fler kandidater desto bättre. I grunden handlar det om att problematisera.²² Syftet med min analys är inte att ge några slutgiltiga svar utan att starta en dialog.

1.5 Genusteori

I uppsatsen anlägger jag ett genusanalytiskt perspektiv. Anledningen till att jag valt detta och inte ett feministiskt perspektiv är att uppsatsen främst fokuserar på varför kvinnors moderskapsroll ser ut så som den gör och inte på kvinnors underordning. Jag tar upp om det finns biologiska förklaringar till att moderskapsrollen ser ut så som den gör eller om det handlar om en social konstruktion. Dessa frågor leder dock emellanåt in på feministiska frågor eftersom det anses att hur genus²³ konstrueras hänger nära samman med kvinnors underordning.²⁴

Genusstudier började med feminismen som blev ett ämne för litteratur- och kulturella studier under 1970-talet. Feminismen intresserade sig från början för frågan varför kvinnor har spelat en underordnad roll genom människans historia. Man fokuserade också på hur kvinnors liv förändrats över tid och hur deras upplevelser skiljer sig från männens. En del feminister hävdar att kvinnors situation är ett resultat av en nödvändig biologisk skillnad medan andra menar att det är ett resultat av historisk inprägning och social konstruktion.

Enligt feministantropologer som Gayle Rubin, har kvinnors underordning till män ursprung i tidiga samhällen där kvinnor användes som betalning vid byteshandel mellan klaner. Anledningen till detta var att regeln mot incest förbjöd giftermål inom den egna gruppen. Äktenskap med personer utanför klanen blev dessutom ett sätt att främja fredliga relationer mellan grupper. Resterna av ett sådant tidigt patriarkat är fortfarande tydliga i våra egna samhällen. Kvinnor kan idag vara politiska eller ekonomiska ledare men de är långt ifrån lika många som de män som nått höga positioner i samhället.

Oavsett patriarkatets ursprung, om det är naturligt eller samhälleligt så upprätthålls kvinnors underordning av kulturen. De mest traditionella religionerna som katolicism, islam, fundamentalistisk protestantism, och judisk ortodox ger kvinnor sekundära roller. I mytologi och filosofi associeras kvinnor ofta med fara, okontrollerade kroppsliga drifter och galenskap, medan män förknippas med förnuft, mod och självständighet. Även modern filmkultur främjar underordnande av kvinnor. Bilder av starka, allmänt kompetenta kvinnor är fortfarande svåra att hitta inom filmkulturen, medan bilder av kvinnor som är elaka därför att de har för mycket makt är ganska vanliga. De amerikanska feministerna Sandra Gilbert och Susan Gubar tillägger i *The Madwomen in the Attic* att de har märkt att kvinnor avbildas antingen som monster eller änglar i den manliga litteraturtraditionen.²⁵ Men de har också visat att kvinnliga författare i högsta grad försöker svara på den manliga traditionen och förändra den här kvinnobilden.²⁶

²² Börjesson & Palmblad (red.), 2007.

²³ Genus syftar på hur människor formas och formar sig själva till man och kvinna genom sociala processer. Kön syftar på det biologiska könet, det som vi föds med. Enligt Yvonne Hirdman, *Genus – om det stabila föränderliga former*, 2001.

²⁴ Åsa Arping & Anna Nordenstam. *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*, 2005.

²⁵ Michael Ryan, *Literary Theory: A practical introduction*. 2007.

²⁶ Ebba Witt-Brattström, *Livets egen runsten – kvinnokroppen som skrift*. I Å. Arping, & A. Nordenstam (red.), *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*, 2005.

Vad som utmärker de flesta kulturers uppfattningar om vad som är manligt och kvinnligt är att kvinnor är det som män inte är och tvärtom, sedan kan synen på vad som är manligt och kvinnligt variera.²⁷ Elvin-Nowak menar att vi lätt uppfattar biologin som sann och låter den avgöra vårt privatliv. Vi ser vår samhällsstruktur som ett självklart resultat av att män och kvinnor är biologiskt olika.²⁸

Cavallin (2005) menar att man genom att ifrågasätta tankemönster som ansetts självklara kan visa hur våra könsbundna identiteter skapas och hur makt hänger samman med detta.²⁹ Butler (1990) anser att man föds in i genuskonstruktionen och hon försöker i *Genustrubbel* synliggöra de djupt rotade och förtryckande faktorer som hindrar oss från att ens fundera över vilka andra former av genus som är möjliga.³⁰ Thomas Laqueur, amerikansk medicinhistoriker, skriver i *Om könens uppkomst* att kvinnan måste hållas inordnad i reproduktionens sfär och att det oroar när hon rör sig utanför eller vid gränserna och på så sätt hotar att inte uppfylla sin reproduktiva bestämmelse.³¹

1.6 Metoddiskussion

De texter som jag har valt för min undersökning kan inte ses som representativa för alla mödrar men de kan ge en fingervisning om vilken syn på moderskapet som är rådande och vad denna syn kan få för konsekvenser för den enskilda individen. Winther Jørgensen och Phillips menar att det kan vara svårt att undersöka de diskurser man själv är nära och har en åsikt om. Man måste så gott det går försöka sätta parentes kring sig själv och sin egen "kunskap" så att ens egna värderingar inte överskuggar analysen.³² Jag inser att det finns en överhängande risk för att uppsatsens resultat färgats av mina personliga erfarenheter som mor och kvinna, även om jag i möjligaste mån har försökt att undvika detta. Jag har inte genomfört några egna fältstudier utan har, på grund av den begränsade tiden som jag har haft till mitt förfogande, valt att använda mig av tidigare genomförda studier kring moderskapet för att belysa det som jag diskuterar.

1.7 Tidigare forskning

Såvitt jag kunnat finna finns det inga tidigare uppsatser om Mare Kandre som fokuserar på hennes skildring av moderskapet i *Hetta och vitt* eller *Quinnan och Dr Dreuf*. Det finns dock ett antal akademiska uppsatser som behandlar andra delar av hennes författarskap. Ett tjugotal av dessa finns nämnda på Mare Kandres officiella webbplats.³³ Kandre är flitigt recenserad i dagspressen och det har skrivits en hel del artiklar om henne. Det finns också ett flertal intervjuer publicerade, bland annat i nummer 23, 2006 av tidskriften 00-tal som har Kandre tema. Även nummer 9, 1993 av 90-tal innehåller en intervju med Kandre av Madeleine Grive. Mattias Fyhr har skrivit, *De mörka labyrintherna- Gotiken i litteratur, film, musik och rollspel* (2003), i denna avhandling granskar han i ett avsnitt bland annat hur Mare Kandre i sina texter *Aliide Aliide* och *Quinnan och Dr Dreuf* blandar

²⁷ Lena Gemzöe, *Feminism*, 2002.

²⁸ Ylva Elvin-Nowak, *I sällskap med skulden*, 2001.

²⁹ Cavallin, A. (2005) Androgynens kön – en feministisk läsning av C.J.L. Almqvists Drottningens juvelsmycke. I Åsa Arping, & Anna Nordenstam. (red.), *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*.

³⁰ Judith Butler, *Genustrubbel*, 1990 (2007).

³¹ Thomas Laquer (1994) Enligt A. Cavallin. (2005) Androgynens kön – en feministisk läsning av C.J.L. Almqvists Drottningens juvelsmycke. I Åsa Arping & Anna Nordenstam. (red.), *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*.

³² Winther Jørgensen & Phillips, 2000.

³³ www.marekandre.se

gotik med realism. Mattias Fyhr skriver också för närvarande på en biografi om Kandre.³⁴ I *Ur könets mörker Etc. 1983-1993* analyserar Ebba Witt-Brattström hur det sociala kontraktet rubbats i vår samtida litteratur. Av Kandres texter granskar hon *Bebådelsen* (1986), *Bübins unge* (1987) samt *Aliide Aliide* (1991)³⁵ Johan von Sydow har gjort dokumentärfilmen *Det är jag som är ett geni* (2009) som handlar om Kandres liv och författarskap. Kring moderskapet har det forskats och skrivits en hel del. För att tydliggöra olika föreställningar om moderskapet väljer jag att använda den facklitteratur som jag tycker speglar moderskapet utifrån olika perspektiv. En närmare presentation av det material som ligger till grund för uppsatsen presenteras i nästa avsnitt.

2. Materialpresentation

Facklitteratur

Nina Björk diskuterar i sin bok olika grupper syn på kvinnan som mor. Hon tar bland annat upp de biologiska feministernas syn på kvinnans speciella medfödda förmågor. Hon skriver att feminismen kämpar för att vårt kön inte borde styra våra liv och forma vår identitet i den omfattning som det gör idag. Hon menar att kvinnligheten fortfarande förknippas med moderskapet och att vara underordnad mannen.

Margareta Bäck-Wiklund har författat en studie som bland annat redogör för moderskapets olika diskurser. Den bok som Bäck-Wiklund och Bergsten skrivit utgår från en studie av småbarnsföräldrars syn på familj och föräldraskap. Deras slutsatser bygger på samtal med föräldrar och på en enkät. Ur berättelserna framträder barnet som värd att kämpa för och som ger livet mening. Barnet blir en förlängning av föräldrarnas jag, det öppnar nya möjliga livsvägar för föräldrarna samtidigt som andra stängs.

Sara Arrhenius kritiserar biologismen som hon anser har en snäv familjesyn och hon riktar skarp kritik mot Robert och Uvnäs Mobergs bok *Hon & Han Födda olika*. Arrhenius diskuterar också dagens bild av kvinnlighet och manlighet och anser att fokus idag ligger på könets olikheter och att synen på dessa som biologiska och inte kulturella blivit allt vanligare och mer accepterad. Arrhenius tar också upp vilka egenskaper som anses typiskt kvinnliga respektive manliga och synen på dem som bryter mot detta förväntade mönster.

Simone De Beauvoir tar i sitt verk *Det andra könet* (1949) bland annat upp de negativa känslor som en mor kan känna inför sitt barn och vad dessa känslor kan bero på. Hon redogör också för sin syn på den så kallade modersinstinkten. *Det andra könet* är en av förra seklets mest inflytelserika böcker, den väckte en feministisk medvetenhet och inspirerade till feministisk teoribildning. Dess inflytande har snarare ökat än minskat med åren och boken är fortfarande i hög grad aktuell som utgångspunkt för reflektioner kring kön och könsskillnad.

Lena Gemzöes redogör för vad feminister har gemensamt och vad som skiljer olika feministiska inriktningar åt. Gemzöe skriver att svenska kvinnor idag väljer att föda allt färre barn och presenterar flera förklaringar till detta.

Maria Nilssons har skrivit om hur moderskapet skildras i ett antal aktuella skönlitterära böcker. Rigmor Robert och Kerstin Uvnäs Moberg tar i sin bok upp de skillnader som finns mellan mäns och kvinnors egenskaper och vad de beror på. De lyfter fram den glömda kvinnligheten och moderligheten som i vissa kretsar blivit tabubelagda.

Ylva Elvin-Nowaks bok bygger på en akademisk avhandling i psykologi som lades fram i oktober 1999. Under tre års tid intervjuade hon svenska yrkesarbetande mammor om deras tankar,

³⁴ Lena Jorbebo, Hon låtsades aldrig, i *DN*, 2009-04-25, hämtad från <http://www.dn.se/dnbok/hon-latsades-aldrig-1.851990>, hämtad 2009-10-04

³⁵ Ebba Witt-Brattström, "Det ler så mörkt i skogen- Mare Kandre, Ann Jäderlund, Katarina Frostenson", *Ur könets mörker Etc.*, 2002.

upplevelser och känslor inför sitt vardagsliv. Boken tar upp att moderskapet för många idag är förknippat med skuld. En skuld som beror på att mammor har svårt att få vardagen med barn och arbete att fungera och att de känner att de har svårt att leva upp till bilden av hur en god mor ska vara. Boken behandlar även det faktum att förväntningarna på hur en mamma ska bete sig skiljer sig från kraven på en pappa.

Michael Ryan presenterar olika litteraturvetenskapliga teorier, däribland genusanalytiska litteraturstudier. Simon Lindgren går igenom diskursanalys som metod och ger tydliga exempel. Iver B Neumann förklarar på ett tydligt sätt vad man bör tänka på när man genomför en diskursanalys.

Dokumentärfilmen *Det är jag som är ett geni*

Johan von Sydows dokumentär om Mare Kandre, *Det är jag som är ett geni*, som visades tre gånger i Svt2 under maj månad 2009 bygger på äldre intervjumaterial med den numera avlidna Kandre samt på nyare intervjuer med bland annat författarkolleger, bokförläggare, litteraturkritikern Jonas Thente, Kandres bror Lars Indrik Hansson, professorn i litteraturvetenskap med genusinriktning Ebba Witt-Brattström, litteraturkritikern och ledamot av Svenska Akademien Horace Engdahl, Kandres före detta svensklärare samt vänner till Mare Kandre. I dokumentären berättar Kandre bland annat om hur moderrollen påverkat hennes skrivande.

Tidsskrifter

00-tal är en tidsskrift om litteratur och konst som lyfter fram och diskuterar ämnen och problemområden inom dessa båda områden. Jag har använt mig av nummer 23 (2006) som är ett temanummer om Mare Kandre. I tidsskriften 90-tal,³⁶ nummer 9 (1993) finns det en intervju med Mare Kandre där hon berättar om sin syn på kvinnor och moderskap och även denna har kommit till användning.

3. Faktorer som påverkat synen på moderskapet

3.1 Moderskapet i folksagor och i mum lit

Vår syn på moderskapet har påverkats och fortsätter att påverkas av en rad olika faktorer. Bland annat har kyrkan och folksagor haft, och har fortfarande, stor betydelse för hur vi tänker kring moderskapet. Numera påverkas vi säkerligen också av vår nutida litteratur och media.

Myter, sagor och religiösa berättelser är viktiga delar av vårt kulturarv och de går i arv, ganska oförändrade, från generation till generation, till och med nu i massmedias och masslitteraturens århundrade. Även om vi ser dem som just berättelser så förmedlar de synsätt som vi bär med oss. Folksagor är berättelser för barn med ett fostrande syfte. I folksagorna finns det en klar uppdelning mellan gott och ont, manligt och kvinnligt och de ger oss normer för hur vi bör leva. De goda mödrarna och döttrarnas plats är i hemmet. De är självuppoftande och genom att utplåna sig själva ger de kraft till andra. Belöningen är andras lycka. Den goda modern och dottern är madonnagestalter, rena, fullkomliga och givmilda. Den goda kvinnan i folksagan är passiv och väntar på att bli räddad av en man, hon kopplas samman med underordning och passivitet vilket förstärkts av kristendomens madonnabild. Den onda kvinnan i sagan representeras av häxan, styvmodern eller styvsystem. Dessa onda kvinnor bryter mot passivitetsprincipen och använder list för egen vinning. Sagornas styvmorsberättelser säger inte bara något om den onda kvinnan, de

³⁶ Heter numera 00-tal

berättar också om det goda moderskapet och den goda familjen.³⁷

Om vår syn på moderskapet har påverkats av folksagor kan man också anta att vi påverkas av den litteratur som vi läser idag. Nilsson skriver i sin bok *Chick lit från glamour till vardagsrealism* om hur det moderna moderskapet skildras i så kallad mum lit som är en underkategori till chick lit dit bland annat *Bridget Jones dagbok* hör. Skillnaden mellan kategorierna ligger i att i mum lit har hjältinnorna blivit mödrar.³⁸ Denna kategori böcker säljer bättre än någonsin och det ges också ut allt fler böcker i genren. I dessa böcker kan kvinnorna tveka inför att skaffa barn och moderskapet framställs ofta som trist. Detta att kvinnor ifrågasätter sin graviditet kan vara provocerande, hävdar Nilsson, vilket beror på att vi har en djupt rotad föreställning om att kvinnor helst av allt vill ha barn. Skildringen av småbarnsmammornas liv i de mum lit böcker som Nilsson har studerat kännetecknas av att innehålla mycket humor, lite vrede och en stor portion lycka.³⁹

Slagnes menar att vår syn på moderskapet påverkas av ett dolt regelsystem som talar om för oss hur vi bör leva och ordna våra liv för att kunna ta ansvar för barnen. Detta finns uttryckt i människors uppfattning, i fack- och skönlitteratur, i konst och veckopress och i andra massmedier.⁴⁰

3.2 En historisk tillbakablick

Heinsohn och Steiger berättar att kvinnorna på 1100- och 1200-talet var sexuellt mycket frigjorda. Män och kvinnor ägnade sig åt en badstugekultur vilket innebar att de bastade tillsammans och också ofta roade sig sexuellt i anslutande rum. Denna kultur pågick in på 1200- och 1300-talet och var allmänt utbredd till och med ute i byarna. Men trots denna sexuella frigjordhet föddes inte många barn, vanligtvis fick kvinnorna endast ett enda barn eftersom man hade kunskap om preventivmetoder. Troligtvis var kvinnorna sexuellt frigjorda ända till 1500-1600-talet. Under medeltiden menar Heinsohn och Steiger att kvinnorna när det gällde fortplantning, sexualitet och till och med i yrkeslivet, särskilt inom läkekonsten, hade en ställning som de senare skulle komma att förlora i och med häxprocesserna.

Heinsohn och Steiger kopplar samman häxprocesser med sexualitet och barnafödande och hävdar att den tidens barnmorskor, som kallades jordemödrar, mycket ofta tillhörde dem som brändes på bål. Att just dessa stämplades som häxor hade att göra med att de hade kunskaper om fortplantningen och om hur man förhindrade graviditeter. Detta var farlig kunskap eftersom de stora jordägarna, däribland kyrkan, var i stort behov av arbetskraft. Kvinnornas kontroll över sina graviditeter hotade patriarkatet och den rådande maktstrukturen, häxan måste därför stoppas. Heinsohn och Steiger hävdar att häxprocesserna var kyrkans, statens och männens sätt att ta tillbaka kontrollen över sexualiteten och fortplantningen. Efter flera århundraden av förföljelser, tortyr, mord och predikningar hade målet uppnåtts. Häxprocesserna pågick ungefär mellan åren 1360-1763 och hade sin höjdpunkt 1560-1630. Vid 1700-talet hade man skapat en kvinna som visste väldigt lite om fortplantning. Kärleken till barn och äktenskaplig trohet räknades som hennes verkliga natur. I det Gamla testamentet kan man läsa att det är en förbannelse att kvinnor måste föda barn och vara trogna sina män men nu startade den ideologi som säger att det är deras medfödda önskan att ha många barn och tillhöra en enda man. Heinsohn och Steiger hävdar alltså att det inte var mäns kvinnohat som uttrycktes i häxmassakrerna, utan att vad som främst låg bakom var en

³⁷ Gunnar Heinsohn & Otto Steiger. *Häxor: Om häxförföljelse, sexualitet och människoproduktion*, 1989.

³⁸ Chick lit kan förklaras som romaner av, om och för kvinnor

³⁹ Maria Nilsson, *Chick lit: Från glamour till vardagsrealism*, 2008.

⁴⁰ Berg & Slagnes m.fl. *Myten om den goda modern*. Stockholm: 1974.

befolkningspolitik⁴¹ Moxnes anser att religionen är ett av de mest betydande instrumenten för att förtrycka kvinnor. Han hävdar att både de goda och de onda kvinnorna var undanträngda gestalter i den tidiga kristendomen men att detta ändrades när den goda modern madonnan fick sin plats inom den katolska kyrkan.⁴²

3.3 En myt och tre moderskapsdiskurser

I den här delen kommer jag att gå närmare in på myten om den goda modern och peka på ytterliggare tre moderskapsdiskurser. Detta för att ge en bild av de diskursiva fält som omger moderskapet och påverkar vår syn på denna. Jag vill också öka förståelsen för hur och när dessa diskurser uppstått. Jag använder Mona Franzéhn's sammanställning från *Den dolda könsdiskursen: mödrar, söner och frånvarande fäder*,⁴³ där hon har särskiljt vilka föreställningar vi har när det gäller moderskapet. Hon redogör också för vilka teoretiska perspektiv som legat till grund för dessa. Hennes ambition är inte att täcka in alla riktningar och uppfattningar som finns utan hon pekar ut några centrala moderskapsdiskurser och försöker skapa en struktur i det mångskiftande diskursiva fält som omger moderskapet. Det går inte att dra några skarpa gränser mellan de olika fälten utan dessa kan överlappa varandra. Franzéhn menar att det är nästan omöjligt att hitta några texter om moderskapet som inte på något sätt relaterar till den teoribildning som hon presenterar och dess syn på relationen mellan mor och barn. Hon menar att sannolikt har olika föreställningar och bilder av moderskapet betydelse för hur mödrar definierar sin situation idag.⁴⁴

Innan jag går närmare in på de olika diskursiva fälten vill jag först kortfattat presentera vad begreppet diskurs i detta sammanhang syftar på. Foucault, som är den person som på allvar introducerade diskursbegreppet,⁴⁵ menar att hur vi förstår ett visst fenomen grundar sig på maktbruk där tillfälliga sanningar skapas kollektivt i diskurser.⁴⁶ Foucault beskriver diskurs som den praktik som föder en viss typ av yttranden och Winther Jørgensen och Philips förklarar begreppet som ett bestämt sätt att förstå världen eller delar av den. Språket är organiserat i mönster som våra uttalanden följer när vi agerar inom olika sociala områden.⁴⁷ Det pågår en ständig strid mellan olika diskurser om hur man bör definiera de företeelser som formar vår värld.⁴⁸

Myten om den goda modern

I *Den dolda könsdiskursen* talas det om tre olika moderskapsdiskurser samt om myten om den goda modern. Brembeck menar att synen på moderskapet har växlat under historiens gång men myten om den goda och uppoffrande modern, med en medfödd moderkärlek har länge dominerat det västerländska tänkandet.⁴⁹ Den sträcker sig långt tillbaka i historien och har förmedlats bland annat genom folksagorna och kristendomens madonnabild.⁵⁰ Denna myt innebär att moderskapet är kvinnans viktigaste identitet, och hon bör alltid uppoffra sig för andra och sätta sig själv i sista

⁴¹ Heinsohn & Steiger, 1989.

⁴² Paul Moxnes, *Hjältar- häxor- horor och andra djuproller i mänskligt samspel*, 1995.

⁴³ Jag kommer hädanefter oftast att benämna denna bok med endast *Den dolda könsdiskursen*

⁴⁴ Margareta Bäck-Wiklund, *Den dolda könsdiskursen: mödrar, söner och frånvarande fäder*, 2003

⁴⁵ Lindgren, 2005.

⁴⁶ Michel Foucault 1993 enligt Bäck-Wiklund et al., 2003.

⁴⁷ Winther Jørgensen & Philips, 2000.

⁴⁸ Neumann, 2001 (2003).

⁴⁹ Brembeck, 1998.

⁵⁰ Heinsohn & Steiger, 1989.

rummet.⁵¹ Även Lundin menar att reproduktionen hänger ihop med ett viktigt identitetsbygge.⁵² Många feminister ser madonnabilden som ett sätt att förtrycka kvinnor.⁵³ Brembeck hävdar att bilden av den goda uppoffrande modern som något naturligt för alla kvinnor genomsyrar samhällslivets alla former, från lagstiftning och institutionsbygge till rådgivning, mediebilder och vardagliga föreställningar. Reklamvärlden är till exempel full av goda mammor som tvättar, städar, lagar mat och köper Kinderägg till sina barn.⁵⁴ Genom ideologin om den goda modern och det normsystem som samhället byggt upp ser kvinnorna sig själva i första hand som mödrar och i andra hand som samhällsvarelser.⁵⁵ Samtidigt har det alltid funnits en motpol i den onda modern. I modern tid har folksagornas roll övertagits av bland annat tv-serier där goda mödrar lätt kan urskiljas från de sämre. Den onda modern som tidigare företrädde av styvmodern har på senare tid fått representeras av karriärkvinnan som inte har tid med sina barn.⁵⁶

Den moderscentrerade diskursen

Sigmund Freud (1856-1939) och Melanie Klein (1882-1960) är två viktiga personer inom den psykoanalytiska teorin. Psykoanalysen har utvecklats i flera olika riktningar. Nedan följer en sammanfattande beskrivning av teorin och dess påverkan på moderskapssynen.

Enligt psykoanalysen har modern stor betydelse för sonens utveckling och för hur hans liv kommer att se ut. Psykoanalysens inflytande har varit viktigt för hur vi idag tänker kring samspelet mellan barn och föräldrar och har till viss del bidragit till att förstärka myten om den goda och den onda modern. Freud såg relationen mellan far och son som central men modern är viktig under spädbarnstiden. Om hon inte tillfredsställer barnets behov kan barnet utvecklas till en neurotisk och missanpassad individ. Melanie Klein såg sig själv som en av Freuds lärjungar men hon har vidareutvecklat hans teorier. Enligt henne är modern viktigast för barnet. Klein har bidragit till en stark moderscentrering och hon har fortfarande stor betydelse för hur vi idag ser på mödrarna.⁵⁷ Haavind menar att detta har lett till att mödrarna görs ansvariga för barnens liv och utveckling och när de inte klarar att leva upp till samhällets förväntningar skuldbeläggs de sig själva.⁵⁸

Donald W. Winnicott har tagit intryck av Kleins arbeten och skapat begreppet good-enough mothering. Detta begrepp innebär att modern vet genom sin empatiska förmåga vilka behov barnet har och hur hon skall tillgodose dess behov. Uttrycket innebär också att man duger bara man gör så gott man kan. En mor behöver inte vara perfekt.

John Bowlby utgick också från psykoanalytiska teorier och presenterade i början av 1950-talet en teori om modersdeprivation. Denna innebar att barn som tidigt separeras från sina mödrar försenas i utvecklingen och får känslomässiga problem. Moderskapsdeprivation kan även uppstå då en mor inte ger tillräckligt med kärlek eller på andra sätt försummar barnet. Under lång tid sågs modersdeprivation som den främsta anledningen till ungdomsbrottslighet. Bowlby fokuserar på modern men menar att även pappor och andra personer kan utveckla en betydelsefull och nära relation till barn.

⁵¹ Brembeck, 1998.

⁵² Susanne Lundin & Lynn Åkesson, (red.) *Kroppens tid: Om samspelet mellan kropp, identitet och samhälle*, 1996.

⁵³ Gemzöe, 2002.

⁵⁴ Brembeck, 1998.

⁵⁵ Bäck-Wiklund et al., 2003.

⁵⁶ Moxnes, 1995.

⁵⁷ Bäck-Wiklund et al., 2003.

⁵⁸ Jorun Berg Slagnes et al. *Myten om den goda modern*, 1974.

Inom socialpsykologin har man betonat hur viktig kommunikationen mellan modern och barnet är för att barnet ska socialiseras på ett önskvärt sätt. Modern måste kunna tolka och svara på barnets signaler. Denna teori stärker moderns betydelse då hon ansvarar både för barnets känslomässiga och kommunikativa utveckling.

Bäck-Wiklund m.fl. misstänker att de flesta människor inte har några djupare insikter i de psykoanalytiska teorierna men de förmedlas till människor genom barnavårdscentraler, populärpsykologi och massmedia. De flesta människor är medvetna om att relationen mellan mamman och barnet är viktig och att söner måste frigöra sig från sina mödrar. Den moderskapsdiskurs som dominerat under 1900-talet bygger på de psykoanalytiska teorierna, men under senare delen av 1900-talet har det utvecklats andra synsätt som antingen kompletterar, bestrider eller helt bortser från de psykoanalytiska idéerna. Nedan presenteras två av de övriga mest framträdande diskursiva riktningarna.

Den decentrerade moderskapsdiskursen

Den decentrerade moderskapssynen har sitt ursprung i den jämlikhetsdebatt som pågått i samhället under flera decennier. Denna riktning både utmanar och utvecklar de psykoanalytiska tankegångarna. Den kallas för den decentrerade eftersom man under 1960- och 1970-talet försökte komma bort ifrån synen på kvinnan som den självklara huvudsakliga vårdaren av barnet. Målet var att uppnå självständighet för kvinnan och visa att det var det patriarkala samhället som skapat hennes situation för att hålla henne kvar i hemmet. Inom denna diskurs ses även andra personer än modern som viktiga och kapabla att tillfredsställa barnets behov.

Den reflexiva moderskapsdiskursen

Den reflexiva moderskapssynen uppstod under 1990-talet i det senmoderna samhället, genom att det utvecklades nya sätt att tänka kring kön och familj. Denna syn utmärks av reflexivitet, ambivalens, öppenhet och risktagande. I den reflexiva diskursen ses moderskap och kön ofta som sociala konstruktioner som kan omkonstrueras. Man anser att både mamman och pappan kan vara goda förebilder för barnet oavsett barnets kön och barnen ses som en del av föräldrarnas livsprojekt. Denna diskurs fortsätter att bearbetas och förändras hela tiden.⁵⁹

4. Synen på moderligheten

4.1 Hur kvinnor påverkas

I romanen *Quinnan och Dr Dreuf* hävdar Dreuf att alla kvinnor vill ha barn. Moderskapet är enligt honom den största och enda lyckan för varje sann kvinna. Nu tycks romanen inte utspelas i nuet men fortfarande innebär kvinnans samhällsnorm att hon ska föda barn och bli mamma. Det uttalas inte som ett krav, men det behövs inte heller, de allra flesta kvinnor uppfattar detta som önskvärt och självklart. Nørve menar att varken män eller kvinnor ifrågasätter denna syn.⁶⁰

I de mum lit böcker som Nilsson har studerat skiljer sig skildringarna av kvinnornas relation till moderskapet mycket. Det finns kvinnor som inte kan tänka sig att leva utan barn men det finns också kvinnor som inte alls vill ha barn och som chockas då de upptäcker att de är gravida. Exempel på två litterära gestalter som inte vill ha barn är Josefine i Jenny Leebs *Grevgatan 22* och Marie i Emma

⁵⁹ Bäck-Wiklund et al., 2003.

⁶⁰ Siri Nørve enligt Jorun Berg Slagnes et al., *Myten om den goda modern*, 1973.

Hambergs *Brunstkalendern*. I Kajsa Ingemarssons *Den ryske vännen* och i Sheila O'Flanagans *Inte han* beskrivs däremot kvinnors längtan efter barn som så stark att de är beredda att offra sin relation för den. I *Brunstkalendern* beskrivs även en kvinna som känner sig värdelös därför att hon inte kan bli gravid. Men det finns också exempel på män som längtar efter barn men där kvinnorna tvekar. Så är fallet i Belinda Olssons *Gravidchock! Reporter erkänner* och i Jane Greens *Babyfeber*. Maria Nilssons slutsats efter att ha studerat moderskapet i mum lit böcker är att dess gestaltning är övervägande traditionell men det finns också en del otraditionella alternativ till vad som är manligt och kvinnligt och otraditionella skildringar av relationer och sexualitet och om hur vi bör leva våra liv.

Nilsson håller varje år en föreläsning för blivande läkare om de myter och föreställningar som vi har om föräldraskap. Ofta tas det upp hur känsligt det är för en kvinna att säga att hon inte tycker om barn eller att hon tycker att det är trist att vara småbarnsmamma.⁶¹ Lundin menar att det i samhället finns en syn på att det är naturligt och rätt för en kvinna som sammanlever med en man och har en ordnad ekonomi att skaffa barn. Att få barn handlar sannolikt inte bara om en biologisk drift utan är en önskan efter social och kulturell tillhörighet. Om en kvinna har en ordnad tillvaro men ändå väljer att inte skaffa barn upplevs hon som konstig, onormal och avvikande. För att slippa den stämpeln krävs att hon är infertil, och då tycker man istället synd om henne. Lundin har genomfört en studie på barnlösa par och hennes slutsats är att längtan efter barn sannolikt inte bara handlar om en biologisk drift eller dröm efter avkomma. Hon anser att barnlösa par uttrycker en önskan efter social och kulturell tillhörighet. En kvinna uttryckte det som att "Man vill ju vara normal".⁶² De flesta svenska kvinnor föder barn förr eller senare men trenden går idag mot att kvinnor föder barn relativt sent och de föder få barn.⁶³ Orsaken är att kvinnor prioriterar sin karriär och ekonomisk trygghet framför många barn. Politiker oroar sig för kvinnors minskade vilja att föda barn och hösten 2001 uppmanade Göran Persson svenska kvinnor att föda fler barn eftersom för få födda innebär problem med pensionerna under kommande decennier. Feminister svarade att vad det moderna moderskapet i jämställdhetens Sverige innebär för småbarnsmammor i karriären är ett evigt, andfått springande mellan dagis, skola och arbetsplats.⁶⁴

4.2 Kvinnligheten förknippas med moderskapet

Att kvinnligheten förknippas med moderskapet är något som tas upp i Kandres verk *Quinnan och Dr Dreuf*. Bland annat med Dr Dreufs ord "Moderskapet, den största och enda lyckan för varje sann kvinna,".⁶⁵ Om hur denna syn frodas och påverkar kvinnors liv handlar följande text.

Vi vill alla vara unika och tro att vi till fullo råder över våra egna liv och beslut. Därför ser vi ofta inte att valfriheten många gånger är en illusion. En kvinna kan göra sig till kvinna genom att vara mamma. En man får i mycket högre utsträckning sin identitet som man bekräftad genom aktiviteter som ligger utanför familjen, kanske framförallt genom sitt arbete. Positionerna börjar sakta förändras men vi ifrågasätter fortfarande inte en mans manlighet om han väljer att inte skaffa barn, till exempel av hänsyn till sin yrkeskarriär. Men om en kvinna fattar samma beslut kan hon alltid ifrågasättas utifrån tanken om den "riktiga kvinnan"⁶⁶

⁶¹ Nilsson, 2008.

⁶² Lundin, 1996.

⁶³ Elvin-Nowak, 2001.

⁶⁴ Gemzöe, 2002.

⁶⁵ Kandre, *Quinnan och Dr Dreuf*, 1994, s. 120.

⁶⁶ Elvin-Nowak, 2001.

Julia Kristeva vill i sin klassiska text *Stabat Mater* (1977) synliggöra hur den ideologiska konstruktionen av den heliga modern kan förtrycka det kvinnliga genom att likställa det med det moderliga. Hon menar att kvinnan också är något annat och att just därför måste moderskapet diskuteras. Om vi inte gör det riskerar vi att bli offer för nya manipulativa madonnakulturer framförda av bullnostalgins nyliberala ideologer. När man målar upp den heliga modern som ideal får man oss att tro att ”kvinnan” finns. Kristeva menar att detta är fel, det som finns är lika många individer som det finns kvinnor.⁶⁷

Även Simone De Beauvoir kritiserar i sitt verk *Det andra könet* tanken att kvinnans främsta uppgift är att föda barn. Hon menar att människan inte är utlämnad åt naturens gång utan kan kontrollera fortplantningen. Hon anser att det kan finnas flera anledningar till att man väljer bort barn, man kan vilja satsa på en karriär eller vill slippa bördan som ett barn innebär.⁶⁸ En utbredd uppfattning är att det finns en skillnad mellan män och kvinnor som innebär att kvinnan är utrustad med modersinstinkter. Steven Pinker som är psykologiprofessor vid universitet i Harvard med inriktning på hjärnan och språket menar att det egentligen inte spelar någon roll om det finns några skillnader eller inte. Jämlikhet grundar sig inte på att människor är likadana utan på principen att man inte ska behandlas som en representant för sin grupp utan som en egen unik person. Om vi utgår ifrån denna princip så är det betydelselöst om det finns könsskillnader eller inte eftersom ingen får hänvisa till dessa för att pressa kvinnor till något som de egentligen inte vill. Det är vetenskapligt meningslöst att tala om kvinnans naturliga roll eller rätta plats, menar Pinker.⁶⁹ Kandre problematiserar i *Hetta och vitt* tanken om den himlastormande osjälviska moderkärleken. I följande avsnitt ska jag försöka belysa synen på denna.

4.3 Idén om moderkärleken

Ett av de tabun som finns kring moderskapet gäller moderkärleken. Modern förväntas vid barnets födelse drabbas av häftiga moderskänslor. Den kvinna som inte känner kärlek för sitt barn håller förmodligen, precis som modern i *Hetta och vitt*, tyst om detta för att inte uppfattas som en dålig mor. Elisabeth Badinter, professor i filosofi, har med hjälp av historiska dokument visat att den så kallade moderkärleken uppstod först under senare delen av 1700-talet. Tidigare var det vanligt att mödrar inom alla samhällsklasser övergav sina barn eftersom de sågs som bördor. Efter 1760 överröste man mödrar med skrifter där man uppmanade dem att själva ta hand om sina barn. Man beordrade dessutom mödrarna att amma istället för att anlita ammor och det blev en skyldighet för kvinnan att framför allt vara mor. Myten om modersinstinkten som innebär att en mor känner en spontan kärlek till sitt barn föddes. Moderkärleken hade existerat även tidigare men inte överallt och hos alla mödrar som man nu förväntade sig. Tidigare hade man klagat över mödrars överdrivna ömhet men nu såg man moderkärleken som något naturligt och av värde för arten och samhället. Fortfarande är denna myt om den spontana moderkärleken levande. Man flyttade fokus från faderns auktoritet till moderns kärlek, man var inte längre ute efter att få fram nya lydiga undersåtar utan nöjde sig med att barnen överlevde och att man fick några undersåtar överhuvudtaget. Fadern kom att hamna i skuggan. Tidigare hade man lastat fäderna om barnen dog och för barnens felsteg, men på 1800-talet hade man flyttat över ansvaret till mödrarna. Genom att öka mödrarnas intresse för barnen hoppades man minska dödligheten bland spädbarnen som ofta försumrades. I två århundraden pågick denna påverkan. Kvinnorna tilltalades av lyckan och jämlikheten som de utlovades om de tog sig an barnen. Många kvinnor trodde att de genom att vara goda mödrar

⁶⁷ Julia Kristeva enligt Ebba Witt-Brattström, *Ur könets mörker Etc. Litteraturanalyser 1993-2003*. s. 15-18.

⁶⁸ Simone De Beauvoir, *Det andra könet*, 1949.

⁶⁹ Steven Pinker, *Ett oskrivet blad: och andra myter om människans natur*, 2002.

skulle vinna männens respekt och medborgerliga rättigheter.⁷⁰

Simone De Beauvoir hävdar i det andra könet att modersinstinkten inte är tillämpbar på människan. En mors inställning till sitt barn beror på hennes situation, om den är gynnsam kommer hon att se barnet som berikande annars inte.⁷¹ Robert och Moberg menar å andra sidan i *HON & HAN Födda olika* att det är sannolikt att gravida och ammande kvinnor upplever vissa villkorlösa psykologiska effekter som är hormonellt betingade, men självklart kan vi människor också lära oss av våra familjer och av samhället hur man ska ta hand om barn. D.W. Winnicott som är barnläkare och psykiater talar om den nyblivna moderns hängivenhet och totala anpassning till barnets behov vilket Robert och Moberg menar skulle bero på hormonella personlighetsförändringar och inte medvetna anpassningar. Det finns en kort period omedelbart efter förlossningen när bindningen sker mellan barn och mor. Det är då viktigt att barnet får vara hos modern annars kan denna bindning försvåras.⁷² Nørve däremot menar att den spontana moderkärleken som det talas om och som uppstår när mamman får barnet i sina armar är en följd av att kvinnan sett fram emot denna stund i många år.⁷³

Att i skönlitteratur skildra en mor som inte känner kärlek för sitt barn tycks vara ovanligt. Nilsson som har studerat hur föräldraskapet skildras i mum lit menar att något som böckerna har gemensamt är att trots diverse problem kommer de alltid tillbaka till kärleken till barnet.⁷⁴

5. Vad moderskapet innebär idag

I novellen ur *Hetta och vitt* känner kvinnan att hon inte lever upp till bilden av den goda modern, hon vet vad som förväntas av henne och hon har farhågor om vilka konsekvenser hennes handlande gentemot barnet kan få. Om vad som anses vara ett gott moderskap handlar detta avsnitt.

5.1 Det goda moderskapet

De Beauvoir hävdar att när kvinnan blir mor är hon i allmänhet i behov av manligt stöd och kan bara "hänge sig åt det nyfödda barnet med glädje om en man hänger sig åt henne". Hon menar att många kvinnor betraktar barnet som en börda och upplever att "barnet slukar deras kraft, liv och lycka" och förslavar dem. Barnet framstår som en tyrann och kvinnan betraktar det med fientlighet eftersom det hotar hela hennes tillvaro. Det finns många yttre faktorer som påverkar hur modern kommer att känna inför barnet, till exempel påverkar ekonomiska och känslomässiga faktorer. Fientligheten kan till och med övergå i öppet hat som kan leda till vanvård eller misshandel. Men oftast känner modern plikt-känsla, moral och anständighetskrav som gör att hon kämpar emot fientligheten, som ger henne samvetskval. Mödrar är sällan exemplariska menar De Beauvoir, oftast är moderskapet en besynnerlig kompromiss mellan självbekräftelse, oegennyttia, dröm, uppriktighet, förljugenhet, hängivenhet och cynism. Den grymma sidan av moderskapet har alltid varit känd men istället för att erkänna den har man hittat på idén om "styvmodern", det är hustrun i det andra äktenskapet som plågar den "goda moderns" barn. Fördomen att kvinnor under alla omständigheter blir lyckliga när de får barn är falsk. Det finns många olyckliga mammor. Enligt De Beauvoir menar psykiatern Helene Deutsch att det är genom moderskapet som kvinnan fullständigt förverkligar sig själv men villkoret är att graviditeten är uppriktigt önskad. Kvinnan måste ha en psykologisk, moralisk och

⁷⁰ Elisabeth Badinter, *Den kärleksfulla modern*, 1981.

⁷¹ De Beauvoir, 1949.

⁷² Rigmor Robert & Kerstin Uvnäs Moberg, *HON & HAN Födda olika*, 1994.

⁷³ Siri Nørve enligt Berg Slagnes et al., 1974.

⁷⁴ Nilsson, 2008.

materiell situation som ger henne möjlighet att klara påfrestningen att ta hand om ett barn. Annars kan konsekvenserna bli allvarliga. Det är i högsta grad kriminellt menar Deutsch att föreslå ett barn som botemedel mot melankoli eller neuroser, vilket Dr Dreuf gör i romanen *Quinnan och Dr Dreuf*. Deutsch menar att man då gör både barnet och kvinnan olyckliga. För att en kvinna ska bli en "god mor" behöver hon vara harmonisk, frisk och medveten om sitt ansvar.⁷⁵

Elise Claeson skriver att många mammor kan vittna om att känslorna inför barnet kan vara väldigt ambivalenta. Mammor kan känna att de hatar sina barn ibland. Numera talas det om sådana känslor i mammagrupper och de anses av experter vara fullt naturliga och mänskliga.⁷⁶ Den mer generella bilden av ett dåligt moderskap handlar om något helt annat än att bli arg och tappa tålamodet. En riktigt dålig mamma anses en mor vara som slutat bry sig om sina barn. "Att inte bry sig om är att inte älska, och att inte älska sina barn det är att trotsa den absoluta kärnan i det goda moderskapet".⁷⁷ Bäck-Wiklund och Bergsten skriver att deras studie visar att i de familjer där de yttre villkoren är osäkra kan mödrarna vara ambivalenta. De kan känna sig tillfreds med sin dagliga tillvaro men ändå tycka att deras liv saknar mening och innehåll. Yttre villkor som kan påverka är bland annat arbetssituationen eller att föräldern är ensamstående.⁷⁸

Synen på vad en god mor innebär har varierat genom historien vilket hänger samman med att även vår barnsyn genomgått stora förändringar. Dagens samhälle är inte gjort för att kvinnor och män ska ha barn på samma villkor. En kvinna som blir mamma förväntas bete sig på ett helt annat sätt än en man som blir pappa. En kvinna får sin identitet bekräftad som mamma genom att vara tillgänglig för barnet så mycket som möjligt. En man kan anses vara en bra pappa fast han jobbar sextio timmar i veckan. En kvinna med samma beteende kan däremot aldrig vara en bra mamma.⁷⁹ För att uppfattas som en bra och modern mamma är det dessutom inte tillräckligt att bara vara mamma utan det krävs också yrkesarbete, självständighet och självförsörjning. Men en mammas yrkesarbete får inte bli "för" roligt, för då riskerar kvinnans kompetens som mor att bli ifrågasatt och i värsta fall blir hon bedömd som en självisk mamma.⁸⁰ Arrhenius skriver att man i samhällsdebatten under senare år fått höra att kvinnor tränger bort sina kvinnliga sidor och inriktar sig för mycket på yrkesarbete på bekostnad av moderskapet. Dessa kvinnor framställs som oansvariga och själviska.⁸¹ Många kvinnor hoppas på förståelse från omgivningen för hennes rätt att prioritera sig själv ibland. När hon inte får någon avlastning är det lätt att så småningom bli riktigt arg. Aggressivitet eller ilska är en baksida av det tunga ansvaret och den kan riktas mot män som inte ställer upp eller mot barn som ställer för höga krav.⁸² Bäck-Wiklund och Bergsten menar att det råder en orättvis fördelning när det gäller omsorgen om barnen. Delningen av ansvaret ser ut som en rest ifrån hemmafruns dagar.⁸³ Arrhenius menar att Pappans roll under spädbarnstiden är helt avgörande för att mamman ska orka med.⁸⁴ Även Bäck-Wiklund m.fl. skriver att den generella bilden man får av olika typer av utvecklingspsykologi är att pappans roll under spädbarnsstadiet är att vara ett stöd för modern.⁸⁵

⁷⁵ De Beauvoir, 1949.

⁷⁶ Elise Claeson, *mamma@home Det moderlösa samhället*, 2006.

⁷⁷ Ylva Elvin-Nowak, *I sällskap med skulden*, 2001, s. 169-170.

⁷⁸ Margareta Bäck-Wiklund & Birgitta Bergsten, *Det moderna föräldraskapet: en studie av familj och kön i förändring*. 1997.

⁷⁹ Elvin-Nowak, 2001.

⁸⁰ Elvin-Nowak, 2001.

⁸¹ Sara Arrhenius, *En riktig kvinna: om biologism och könsskillnad*, 2000.

⁸² Ylva Elvin-Nowak, *I sällskap med skulden*, 2001.

⁸³ Margareta Bäck-Wiklund & Birgitta Bergsten, *Det moderna föräldraskapet: en studie av familj och kön i förändring*. 1997.

⁸⁴ Arrhenius, 2000.

⁸⁵ Bäck-Wiklund, 2003.

När man känner sig som en dålig mamma ställer man sina egna handlingar och känslor i relation till den bild man har av det goda moderskapet. Att bli irriterad, arg eller tappa tålamodet ingår inte i detta. Men att ha ansvar för barn tycks kunna framkalla ens mest obalanserade och sämsta sidor. Barn prövar hårt de vuxnas tålamod vilket kan leda till att man ibland tvingas se sig själv bli någon som man inte alls vill vara. Skulden över att ha handlat fel övergår i skam över att vara en dålig människa och mor, vilket följande avsnitt handlar om.

5.2 Skuld, skam och dåligt samvete

Kandre tar i sin novell upp den skuld och skam som mödrar kan drabbas av. Detta är ett ämne som också återkommer i många av de faktatexter som jag har studerat angående moderskap. Skulden och det dåliga samvetet tycks hänga samman med alla de krav som finns angående hur en god mor bör vara.

Mammans handlingar, känslor och attityder anses forma både hur barnet mår för stunden men också hur barnet kommer att utvecklas och må i framtiden. Därför är en moders ansvar mycket stort. Elvin-Nowak skriver att i de intervjuer som hon har gjort med yrkesarbetande mammor talas det om en skuld som kan uppstå på grund av att kvinnan handlat på ett sätt som hon uppfattar som skadligt för barnet.⁸⁶ I *Myten om den goda modern* skriver Haavind att eftersom förmågan att ge är mindre än idealen föreskriver plågas hon som de allra flesta mödrar lätt av skuldkänslor och otillräcklighet. Hon vet också att detta i sin tur minskar hennes chanser att vara en bra mamma.⁸⁷ Moberg menar att kvinnor redan som barn påverkas av bland annat sociala värderingar, film, veckopress och reklam till att se mannen som sitt mål och barnuppfostran som sin huvuduppgift. De flesta kvinnor är numera överansträngda eller tyngda av ett ständigt dåligt samvete, eller bådadera.⁸⁸ Även i *Det moderna föräldraskapet* tas detta tema upp. Bäck-Wiklund och Bergsten skriver att eftersom alla budskap som har med föräldraskapet att göra mer eller mindre riktar sig till mödrarna och det är mammorna som är mest intresserade av att ta del av dem är det också de som i första hand drabbas av krav, motstridigheter och dåligt samvete.⁸⁹ Det finns en konflikt mellan kvinnors ökade möjligheter att utveckla sig själva och att samtidigt vara den aktiva mor som hon dessutom förväntas vara.⁹⁰ Nilsson skriver att i flera av de mum lit böcker som hon har studerat ges det exempel på mödrar med dåligt samvete, till exempel i Kajsa Ingemarssons *Inte enklare än så* och i Denise Rudbergs *Matilde*. Mammorna i mum lit är alla trötta och frustrerade och ibland är de också arga. Många böcker visar att det finns ett behov av att ironisera över alla de krav som ställs på mammor och sucka över bilden av den perfekta mamman. Jennifer Weiners roman *Perfekta hemmafruar* handlar mycket om hur omöjligt det är för kvinnor att leva upp till kravet på hur en perfekt mamma ska vara. I flera av romanerna blir lösningen att släppa på många måsten.⁹¹

5.3 Kvinnor tar på sig huvudansvaret

Eftersom kvinnan i novellen ur *Hetta och vitt* är ensamstående och tycks sakna stöd av fadern till barnet, vill jag här belysa hur vanligt det är att kvinnor tar på sig huvudansvaret för barnen. Det tycks som att det är lättare för männen att säga upp det huvudsakliga ansvaret för barnen. Ungefär 25 procent av alla barnfamiljer i Sverige består av en ensamstående förälder med barn, drygt 80 procent

⁸⁶ Elvin-Nowak, 2001.

⁸⁷ Haavind enligt Berg Slagnes et al. *Myten om den goda modern*, 1974.

⁸⁸ Eva Moberg (1961) Kvinnans villkorliga frigivning. I Johanna Esseveld, & Lisbeth Larsson (Red.). *Kvinnopolitiska nyckeltexter*, 1996.

⁸⁹ Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997.

⁹⁰ Badinter, 1981.

⁹¹ Nilsson, 2008.

av dessa är kvinnor.⁹² Gemzöe menar att det är mödrarna som till största delen tar huvudansvaret för barnen både i kärnfamiljer och vid separationer, därmed är det också kvinnorna som framför allt upplever konflikten mellan att kombinera yrkesliv med barn.⁹³

Bäck-Wiklund och Bergsten har i sin studie märkt att män talar om sina barn som något som drabbat dem eller något som bara blivit så medan kvinnornas syn på föräldraskapet är mer aktivt och kopplat till dem själva som personer. De menar att kvinnornas barncentrering delvis kan bero på den moderskapsfokusering som uttrycks i forskning och i information om föräldraskapet, men den kan också bero på att kvinnorna faktiskt har det största ansvaret för barnen.⁹⁴

I den mum lit som Nilsson studerat finns det ett exempel på en ensamstående mamma. Det är Matilde i Denise Rudbergs *Matilde*. Hon beskrivs som en pressad mamma som älskar sina barn. Att vara mamma är det bästa som hänt henne men hon känner ångest över att inte rätta till. Annars tycks det mest vara kärnfamiljer som skildras men papporna är ändå mycket frånvarande och det är mammorna som drar det tyngsta lasset med barnen även i litteraturen. Detta förvånade Nilsson, trots att hon kände till SCB siffra på att det endast är 20 procent av männen som tar ut föräldraledighet hade hon väntat sig att böckerna skulle handla mer om föräldraskap och om mammor och pappor som kämpar tillsammans för att få vardagen med barn att fungera. Mammorna i böckerna kan dock enligt Nilsson vara förbannade över att det är de som tar huvudansvaret för barnen. Nilsson nämner att författare som Belinda Olsson, Martina Haag och Kajsa Ingemarsson skildrar att det inte alltid är roligt att vara mamma.⁹⁵

6. Analys av Kandres skildring av moderskapet

Kandres texter analyseras växelvis och i anslutning till det ämne som berör respektive verk.

Faktorer som har påverkat synen på moderskapet

6.1 Moderskapet i folksagorna och i mum lit

I romanen *Quinnan och Dr Dreuf* (1994) får Dr Dreuf förkroppsliga synen på kvinnan som den goda modern. Romanen driver med Freud och hans förlegade kvinnopsykologi. Handlingen utspelas i en tid som känns avlägsen, det skulle kunna vara i början av 1900-talet då Freud verkade. En olycklig kvinna kommer till Dr Dreufs mottagning och ber om hjälp. Han ger henne rådet att skaffa barn eftersom det är den största och enda lyckan för varje sann kvinna, detta har det tagit hundratals år av kvinnoforskning att komma fram till menar han. Kvinnan förklarar att barn inte är någonting för henne. Dreuf undrar då vad hon annars ska göra med sitt lilla liv. Kvinnan förklarar att hon tänkt bestiga ett berg i Peru, måla en tavla och skriva en bok i en nydanande versform. Dr Dreuf skrattar åt detta, särskilt skrivandet roar honom. Slutligen skriver han ut medicin till kvinnan som ska reducera henne till en foglig, liten harmlös vålnad som ler blygt och enfaldigt åt de män som eventuellt tilltalar henne. Hennes sjukliga längtan efter att bestiga berg ska med medicinens hjälp försvinna och hon ska ”viga sitt liv åt barnafödandets ädla kall, bullbak, virkningar, syjuntor och dyrkandet av sin egen man, alla män, hela manligheten,” [...]”⁹⁶ Han råder henne att uppoffra sig och hävdar att ”livet

⁹² SCB, Registret över totalbefolkningen (RTB) 2004, hämtad från,

http://www.scb.se/statistik/publikationer/LE0102_2004A01_BR_02_BE51ST0502.pdf, hämtad 2009-10-25.

⁹³ Gemzöe, 2002.

⁹⁴ Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997.

⁹⁵ Nilsson, 2008.

⁹⁶ Mare Kandre, *Quinnan och Dr Dreuf*, 1994, s.145.

är ju så oändligt rikt och stort för den sanna kvinnan,”[...]”⁹⁷

Enligt Dreuf ska alltså kvinnans högsta mål i livet vara att finna en man, föda barn och ägna sig åt att pyssla i hemmet. På det sättet får kvinnan ett rikt och lyckligt liv. Enligt Dreuf finns det endast en subjektsposition för en kvinna, nämligen den som den goda och uppoffrande modern. Denna kvinnosyn härstammar framför allt från myten om den goda modern som har en lång historia. Heinsohn och Steiger menar att folksagorna förmedlade myten om den goda modern genom att de goda kvinnorna i sagorna är självpoffrande, passiva, underordnade och deras plats är i hemmet. Denna bild förstärktes sedan med kristendomens madonnabild. Brembeck menar att den här synen dominerat vårt västerländska sätt att tänka och den innebär att moderskapet är det viktigaste för kvinnans identitet. En kvinna anses besitta en medfödd moderkärlek och hon bör därför föda och uppfostra barn, serva sin man och tänka på sig själv i sista hand. Men kvinnan i *Quinnan och Dr Dreuf* protesterar mot den rådande normen och menar att den inte passar henne. Sedan tiden då romanen utspelar sig har synen på kvinnan visserligen genomgått stora förändringar. Numera inte bara tillåts kvinnor vara annat än mödrar utan som det beskrivs i *I sällskap av skulden* fordras det att de även yrkesarbetar. Men trots att kvinnor arbetar i ungefär lika hög grad som män numera lever mycket av synen på kvinnan som mor fortfarande kvar. Lundin menar att det förväntas av en kvinna som lever under ordnade förhållanden att hon ska vilja bli mor och tycka att barn är det viktigaste i livet. Numera är visserligen bilden av moderskapet mer nyanserad i litteraturen om man jämför med hur den framställdes i folksagorna. I den mum lit som Nilsson studerat skildras moderskapet på varierande sätt, till exempel kan kvinnorna känna tvekan inför att bli mödrar och moderskapet utmålas inte som idylliskt utan mammorna känner ofta vrede över sin situation. Men den känsla som överväger hos mammorna i litteraturen är ändå fortfarande lycka.

6.2 En historisk tillbakablick

Synen att kvinnan helst av allt bör vilja bli mor, som yttrar sig i *Quinnan och Dr Dreuf*, tycks vara relativt ny. Kvinnorna har påverkats under några århundraden till att anamma detta sätt att tänka. Heinsohn och Steiger menar att kvinnorna under medeltiden var sexuellt frigjorda och hade kunskap att förhindra graviditeter. De födde vanligtvis endast ett barn under sin livstid vilket var ett hot mot kyrkan och den patriarkala ordningen. Kyrkan och män med makt bestämde sig för att försöka omskapa denna hämningslösa kvinna och få fram en ny kvinna utan kunskaper om preventivmedel, en kvinna som skulle se barn och äktenskap som det högsta målet. Detta uppnåddes genom häxprocesser och genom att övertyga kvinnor om en passande ideologi, bland annat med hjälp av madonnabilden. Moxnes menar att man använt religionen för att förtrycka kvinnor. Här kan man också se att det, precis som marxismen hävdar, finns ett ekonomiskt intresse bakom den ideologi som förmedlats angående moderskapet. Kyrkan hade behov av arbetskraft vilket skulle komma att tillfredsställas genom kvinnornas ökade vilja att föda barn. Badinter menar att barnen blev en ekonomisk tillgång.⁹⁸

6.3 Tre moderskapsdiskurser

Vid början av 1900-talet, då *Quinnan och Dr Dreuf* tycks utspelas, var myten om den goda modern och den modercentrerade diskursen dominerande. Under 1900-talet har det sedan växt fram ytterliggare synsätt på moderskapet, men psykoanalysen är ändå den teori som enligt Bäck-Wiklund m.fl. har haft störst inflytande på den moderskapsyn som dominerat under 1900-talet, och den är fortfarande i allra högsta grad rådande. Den psykoanalytiska teorin har förstärkt myten om den goda

⁹⁷ Ibid., s. 146.

⁹⁸ Badinter, 1981.

och den onda modern. Enligt denna diskurs är modern mycket viktig för barnet och barnets utveckling. Denna syn tycks lätt kunna leda till att mödrar får dåligt samvete och känner skuld då de inte lyckas leva upp till alla krav och förväntningar som ställs på dem. Två viktiga teorier inom psykoanalysens område är den så kallade modersdeprivationen som bland annat innebär att barn som inte får tillräckligt med kärlek eller på andra sätt försummas kommer att försenas i utvecklingen och få känslomässiga problem. Det är ett stort ansvar som läggs på den person som uppfostrar ett barn vilket oftast är en kvinna. I novellen ur *Hetta och vitt* märker man genom moderns tankar kraven som hon känner på sig:

Hon [---] fick inte häva ur sig dessa onda taskiga saker för det var ju nästan värre än att ge det stryk, det kunde bli skadat för livet, inuti, i själen [---]⁹⁹

[---]inte skulle det väl kunna minnas detta, formas som mänska av detta, hon kunde inte tänka så långt, det var för stort, för överväldigande, för hur skulle hon kunna leva vidare med vetskapen om något sådant, att hon med sitt skrikande och oberäkneliga, våldsamma beteende kanske krossat en människa, för all framtid själsligen deformerat en människa?¹⁰⁰

Modern tycks alltså vara medveten om teorin att hennes beteende kan få konsekvenser för barnet, inte bara för stunden utan på lång sikt. Att hennes attityd och sätt gentemot barnet kan forma barnets personlighet. Inom socialpsykologin har man även betonat kommunikationen mellan mor och barn för att barnet ska socialiseras på ett önskvärt sätt. Dessa teorier stärker moderns betydelse då hon ansvarar både för barnets känslomässiga och kommunikativa utveckling. Även denna synpåverkan märker man i novellen. Fast modern är helt utmattad och utled, tar hon sig ändå tid att läsa för barnet på kvällarna:

Efter många om och men hade det bestämt sig och hon lade sig tillrätta, blundade flyktigt, slog upp boken, började läsa, kunde numera göra detta medan hon samtidigt tänkte på annat, [---] hoppade över en hel del, fast oftast, märkte ju barnet detta och opponerade sig ljudligt, ty det kunde vid det här laget varenda bok och tidning utantill, [---] Åh, det var så enahanda! Det var så mördande tråkigt att hon ville gråta.¹⁰¹

Det är inte bara den psykoanalytiska diskursen som yttrar sig i *Hetta och vitt* utan även den reflexiva. Denna diskurs innebär bland annat att barnet ses som föräldrarnas livsprojekt. Men kvinnan i novellen framhåller inte denna norm utan protesterar istället mot den. Hon har försökt övertyga sig själv om att barnet är det viktigaste i livet, precis som normen förskriver, men hon har inte lyckats: ”*Mitt barn är mitt allt, mitt barn är det jag lever för* [sic, kursivt i originaltexten][...] hon kände inte så, hon levde för sig själv,”[---]¹⁰²

Fädernas roll går det inte närmare in på vare sig i romanen eller i novellen. I novellen nämns inte fadern alls vilket ger intrycket att han inte deltar nämnvärt i omsorgen om barnet. Därför kan jag inte säga att den reflexiva diskursens syn att båda föräldrarna kan vara goda förebilder för barnet, är närvarande i något av verken, men denna diskurs genomslagskraft är ännu i sin linda vilket jag anser att bland annat SCB siffror på att endast 20 procent av männen är föräldralediga visar.

Den decentrerade moderskapsdiskursen som innebär att andra personer än modern är viktiga för barnet och att modern har uppnått självständighet genom att yrkesarbete är inte heller direkt märkbar i de texter av Kandre som jag har studerat. Att man inte märker av denna diskurs i *Quinnan och Dr Dreuf* beror naturligtvis på att romanen utspelas långt innan denna diskurs tillblivelse. Att den inte

⁹⁹ Mare Kandre, *Hetta och vitt*, 2001, s.123.

¹⁰⁰ Ibid., s. 138-139.

¹⁰¹ Ibid., s. 136-137.

¹⁰² Ibid., s. 126.

märks i *Hetta och vitt* beror säkerligen på att novellen endast utspelas under några timmar på kvällen. Det framgår alltså inte om modern yrkesarbetar och om barnet lämnas inom någon form av barnomsorg, och pappan som skulle ha kunnat ta del av barnets uppfostran nämns inte. Modern framstår därför som den huvudsakliga vårdaren men det tycks ändå troligt att modern arbetar för att kunna försörja sig själv och att barnet och att barnet i så fall dagtid tas om hand av andra personer än modern. Om modern yrkesarbetar skulle detta kunna vara en bidragande orsak till den trötthet som beskrivs:

Herregud, om det inte varit för det faktum att hon var så trött, så led, så fullkomligt utmattad och samtidigt ursinnig, hade hon skrattat åt eländet, för det var fanimej helt otroligt- Inte ett enda moment gick friktionsfritt!¹⁰³

6.4 Föreställningen om att alla kvinnor vill ha barn

I *Quinnan och Dr Dreuf* frågar Dreuf sin kvinnliga patient; ”Moderskapet, den största och enda lyckan för varje sann kvinna, inte sant?” Kvinnan håller inte med och säger att hon inte vill ha några barn. Dreuf tappar tålamodet och är nära bristningsgränsen när han svarar att; ”Fröken lilla, det vill ALLA kvinnor, fast de kanske inte är medvetna om det själva ens, [...] Kvinnans mest omisskännliga drag är detta att hon aldrig själv vet vad hon innerst inne vill.”¹⁰⁴ Kvinnan talar om att hon inte ens tycker om barn utan att de irriterar och tråkar ut henne och frågar om hon är onormal. På detta svarar Dreuf listigt att ”Nejdå, nejdå, till saken hör nämligen även att kvinnan alltid TROR sig veta vad hon vill.”¹⁰⁵ Kvinnan står på sig och svarar att ”-Men jag VET faktiskt att jag inte vill ha barn, doktorn!”¹⁰⁶ Nu tar doktorn hjälp av professor Popokoffs verk, en sammanställning av de forskarkunskaper som samlats under hundratals år av läkarvetenskapens kvinnoexpertis. Där står det att läsa att; -...”Barn”...vill alla kvinnor ha”...[...] -...”innerst inne”...¹⁰⁷ Därefter frågar han kvinnan om hon vill sätta sig över läkarvetenskapen.

Synen att alla kvinnor vill bli mödrar existerar inte bara i *Quinnan och Dr Dreuf* utan denna syn tycks leva kvar hos de flesta människor än idag. Laquer menar att det oroar när en kvinna hotar att inte uppfylla sin reproduktiva bestämmelse, vilket kvinnan i *Quinnan och Dr Dreuf* gör när hon hävdar att hon är säker på att hon inte vill ha några barn. Häxprocesserna är ett extremt exempel på hur män skrämdes av att kvinnorna kontrollerade reproduktionen. Simone De Beauvoir påpekar i sitt verk *Det andra könet* att människan inte längre är utlämnad åt naturens gång när det gäller fortplantningen. En kvinna kan idag välja om hon vill bli mor och det kan finnas många anledningar till att välja bort barn. I boken *I sällskap med skulden* kan man läsa att trenden idag går mot att man skaffar färre barn och allt senare i livet, men de allra flesta kvinnor vill ändå ha minst ett barn under sin livstid. I *Myten om den goda modern* beskrivs samhällsnormen som innebär att kvinnan ska bli mor. Få kvinnor ifrågasätter detta utan påverkas av normen som säger att det är naturligt att alla kvinnor blir mödrar. Elvin-Nowak menar att vi lätt uppfattar biologin som sann och bestämmande och Bäck-Wiklund menar att en kvinna blir mer kvinna genom att vara mamma. En kvinnas kvinnlighet kan ifrågasättas om hon väljer bort barn. Man kan som kvinna manipuleras av sin omgivning till att tro att detta är det enda rätta för alla kvinnor. Lundins studie visar att önskan om ett barn många gånger handlar om en längtan efter social och kulturell tillhörighet och en vilja att betraktas som normal. Nilsson som har studerat mum lit menar att i dessa böcker problematiseras moderskapet i högre grad än i tidigare litteratur.

¹⁰³ Ibid., s. 133.

¹⁰⁴ Ibid., s. 140-141.

¹⁰⁵ Ibid., s. 141.

¹⁰⁶ Ibid., s. 141.

¹⁰⁷ Ibid., s. 142-143.

Mare Kandre är ett exempel på en kvinna som inte ville ha några barn när hon var yngre. I tidskriften 90-tal publicerades år 1993 intervju-samtal med Kandre. I dessa samtal, som ägde rum i slutet av 80-talet, säger Kandre att barn inte är någonting för henne, hon ska skriva. Hon förklarar att hennes bok *Bebådelsen* handlar om självständighet och rätten man har att välja hur man vill leva sitt liv. Att man kan bryta mönster, framförallt det kvinnliga.¹⁰⁸ Kandre säger att; ”Kvinnorna ska alltid hålla på med sina familjer. De har alltid varit dömda till livet. Jag har alltid hatat allt som har med vad kvinnor skall göra”. [...] När jag var barn såg jag mig själv som människa, sen fick man mens och så plötsligt var man *tjej*. Killarna kunde fortsätta vara människor. Jag [...] tillhörde ett slags minoritet. [...] Jag kan fortfarande knappt ta ordet kvinna i min mun. Jag vet inte vad det är. Det kvinnliga som ska stå för det älskliga, livgivande är som en boja runt foten.”¹⁰⁹ Hon vill inte vara kille men anser att föreställningen om vad kvinnor bör vara har något unket över sig. Hon blir förbannad över att hela världen är männens och att kvinnor får sin världsbild definierad av det motsatta könet. Hon vägrar att inordna sig i det vanliga livet med villa, barn och amorteringar och säger att många som har barn är så inskränkta och tror att det är allt livet handlar om. De blir provocerade av dem som lever lyckliga utan barn. Hon säger att ”Hellre skjuter jag mig i huvudet än rullar barnvagn.”¹¹⁰

När Kandre avslutat romanen *Aliide Aliide* (1991), en delvis självbiografisk bok som hon tyckte var jobbig att skriva kom en skaparexplosion, hon skrev snabbt romanerna *Deliria* (1992), *Djävulen och Gud* (1993) och *Quinnan och Dr Dreuf* (1994). Dessa böcker fick köa hos bokförlaget för utgivning.¹¹¹ När hon nu fick tid till annat än sitt skrivande reste hon till San Fransisco och där träffade hon sin blivande man. År 1994 fick de en son tillsammans och familjen bosatte sig i Sverige. Johan von Sydow berättar att Mare Kandre snart blev ensamstående med sin son och att krocken mellan det nya praktiska livet och konstnärens skapande blev ganska hård.¹¹²

I Sveriges radio år 2002 säger Kandre att hon egentligen inte kunde skriva någonting på flera år efter att hon fått sin son. Det var inte bara det praktiska som påverkade utan hon kunde inte skriva när hon inte visste vad hon höll på att bli för person. Hon anser att hon måste ha ett hum om vem hon är för att kunna skriva något vettigt. Innan hon fick barn kunde hon gå runt i flera veckor utan att prata med någon. Hon drog ut telefonjacket för att inte bli störd och ägnade sig åt sitt skrivande.¹¹³ I slutet av 90-talet kom skrivandet igång igen och föräldraskapet trängde sig in i litteraturen mer än tidigare.¹¹⁴ Nu skrev hon bland annat den åttonde novellen ur *Hetta och vitt*.

6.5 Kvinnligheten förknippas med moderskapet

Hos Dr Dreuf märker man synen att kvinnligheten är nära förbunden med moderskapet. Han säger bland annat att det är varje sann kvinnas enda och största lycka i livet att bli mor. Detta tolkar jag som att han anser att den kvinna som inte uppskattar moderskapet inte är en ”riktig” kvinna. Han tänker även att:

¹⁰⁸ Madelene Grive, (1993). Innanför och utanför. 90-tal, 9, s. 8-11.

¹⁰⁹ Ibid s. 16-17.

¹¹⁰ Madelene Grive (1993) Inget står emot mig. 90-tal, 9, s. 14-17.

¹¹¹ Johan von Sydow, *Det är jag som är ett geni*, 2009.

¹¹² von Sydow, 2009.

¹¹³ Sveriges radio 2002, enligt von Sydow, 2009.

¹¹⁴ von Sydow, 2009.

[...]dessa så kallade kvinnor som sade sig förakta moderskapet och vägrade att inse dess stora helighet och renande inverkan på det kvinnliga psyket; han stod inte ut med dem! De borde elimineras helt, de stred ju mot all logik, och därför skrek han nu också mycket skarpt, som för att väcka patienten ur denna hysteriskt anlagda oklädsamma okvinnlighet.¹¹⁵

Dr Dreuf anser alltså att kvinnan är okvinnlig eftersom hon inte känner någon lycka över att ha satt ett barn till världen och denna syn tycks leva kvar. Elvin-Nowak menar att en kvinna kan göra sig till kvinna genom att bli mamma och att kvinnor genom att leva upp till bilden och idén om hur kvinnor ska vara också blir bekräftade som kvinnor. Oftast är man inte medveten om att valfriheten är en illusion utan vi tror att vi till fullo råder över våra liv och beslut. Även Kristeva kritiserar tanken om sambandet mellan kvinnligheten och moderligheten och anser att det är viktigt att synliggöra hur man förtrycker det kvinnliga genom att göra det synonymt med det moderliga. Butler menar att vi föds in i genuskonstruktionen och att dess djupt rotade och förtryckande omständigheter hindrar kvinnor från att ens tänka på vilka andra former av genus som är möjliga.

6.6 Moderkärleken

Både novellen *Hetta och vitt* och romanen *Quinnan och Dr Dreuf* behandlar frågan om moderkärleken. Kvinnorna i verken uttrycker att de inte känner någon kärlek för de barn som de har satt till världen. Vad ideologin om den kärleksfulla modern kan få för konsekvenser för en enskild individ kan man se i *Hetta och vitt* där modern skildras ur ett inifrånperspektiv och läsaren får ta del av dessa tankar:

Aldrig att hon känt någon moderkärlek gentemot det och detta var ju, givetvis, fruktansvärt; ingen skulle väl tro henne om hon sade det högt (Vilket hon trots allt nogsamt aktade sig för, [---] En snabbt uppflammande förundran hade väl emellanåt kommit över henne om kvällarna när det äntligen somnat in och inte längre med sitt väsen genomsyrade hela hennes tillvaro, allt hon var, det inre och yttre; men den himlastormande osjälviska moderskärlek som hon hört andra tala om? Nä, aldrig, [---]¹¹⁶

Att modern inte känner någon moderkärlek för sitt barn har hon alltså aldrig vågat yttra för någon. Hon inser vad människor i hennes omgivning förväntar sig av henne och hon tycks förstå att det skulle väcka anstöt om hon talar om hur hon verkligen känner, alltså väljer hon att hålla tyst och bära alla känslor inom sig. Att inte känna kärlek för sitt barn tycks vara i allra högsta grad tabubelagt. När Dr Dreufs patient föder ett barn och istället för moderkärlek uppvisar likgiltighet utspelas följande dialog mellan Dr Dreuf och hans patient:

[...] är ni fullkomligt omänsklig, Någon sorts lycka måste ni väl ändå känna inför det värnlösa lilla barn ni sedan ändå frambringar! –Nej doktorn, jag hatar det, jag kan inte se åt det ens. Och hon sade verkligen detta på ett fullkomligt kallt och självklart vis,[---]¹¹⁷

Även vid födelsen av barnet i *Hetta och vitt* saknar modern de förväntade moderkänslorna men hon tycks ändå vara mån om att utåt leva upp till rollen som den kärleksfulla modern:

Men det hade faktiskt inte gjort henne nåt om det verkligen varit dött, nej, snarare hade det väl kommit som en befrielse, för tänk – Det hade stoppats i jorden – I en liten grav. Hon skulle ha gått till denna grav och fällt en tår eller två, för syns skull, och sedan varit fri att gå, att göra precis vad hon ville med sitt liv!¹¹⁸

¹¹⁵ Kandre 1994, s.121.

¹¹⁶ Mare Kandre, *Hetta och vitt*, 2001, s.126.

¹¹⁷ Ibid. , s. 121.

¹¹⁸ Kandre 2001, s. 127.

Sedan förlossningen har modern verkligen försökt frammana moderskänslor:

Hur ofta hade hon inte kommit på sig själv med att repetera denna idiotiska inre monolog, i tron att upprepadet av den skulle frammana åtminstone en antydning till känslor av ett djupare, innerliggare slag-*Jo, det hade varit svårt, en oerhörd omställning, men långsamt, gradvis, stegvis hade en djup innerlig kärlek växt fram i henne och till slut hade hon förstått att det var det här hon levde för, att barnet var hennes allt, att det var detta hon levde för, att inget annat betydde något, att hennes liv dessförinnan varit innehållslöst, meningslöst. Torftigt, utan detta-* [sic-kursivt i originaltexten] Men det hade inte hjälpt. Inget hade hjälpt.¹¹⁹

I myten om den goda modern ingår synen att modern är utrustad med medfödda moderinstinkter som gör att hon villkorlös älskar sitt barn. Hur starkt rotad denna syn är visar sig i romanen genom den upprördhet som Dreuf känner inför den likgiltiga modern. Han anser att kvinnan borde känna någon sorts lycka trots att barnet var oönskat. I novellen ur *Hetta och vitt* märker man detta genom att modern aldrig vågat tala om detta med någon. Men det tycks ändå som att modern innerst inne känner kärlek för sitt barn:

Nu låg det lilla sovrummet, den omgivande luften, hennes eget medvetande och inre åter fritt och ej längre bortmotad ur världen av barnets allomfattande väsen kunde hon således äntligen andas, röra sig, tänka fritt, låta sig fyllas av den djupa, tårfyllda förundran och, ja kärlek, som hon först i ohotat tillstånd tordes ge utlopp för.¹²⁰

Modern känner alltså inte någon himlastormande kärlek för barnet när det trilskas och hon själv är fullständigt utmattad. De Beauvoir menar att kärleken till barnet påverkas av moderns situation och även Bäck-Wiklund och Bergsten menar att en ensamståendes förälders situation kan påverka föräldrarollen. När pressen på modern lättar i och med att barnet somnar kommer också de varmare känslorna. Men det är verkligen ingen idyllisk ensamstående mammas vardag som målas upp i novellen utan kärleken till barnet är långt ifrån självklar. Litteraturkritikern Jonas Thente berättar att han reagerade väldigt starkt när han läste denna novell. I dokumentären *Det är jag som är ett geni* säger han att han anser att Kandres novellsamling *Hetta och vitt* är enormt bra och han nämner särskilt skräcknovellen för alla som har barn. Det gjorde ont i honom att läsa denna text och han säger att det är sådant man inte får skriva men som alla någon gång tänker. Det är verkligen hat som skildras menar han, och han förstår inte hur hon kunde skriva den. Han har aldrig läst något liknande.¹²¹ I tidskriften 00-tal säger han också att han hatade Kandre lång tid efteråt ”Ingen litterär text har gjort mig så jävla illa. Ingen författare har gjort så ont som Mare Kandre gjorde just där”¹²² Kandre själv säger om novellen att:

Som förälder så känner man så fruktansvärt starkt i sådana situationer, det blir så, man kan verkligen känna att nu stryper jag ungen, nu kastar jag in den i väggen och det är så totalt och fullt och sedan när det här är över då och de positiva känslorna kommer då blir det liksom å kärleken är så total och man minns ingenting av det där svarta nästan.¹²³

Det tvistas om huruvida kvinnor är utrustade med modersinstinkter som garanterar att de villkorlös kommer att älska sina barn. Badinter menar att moderkärleken alltid har funnits men inte hos alla mödrar. Hon förklarar att synen på moderkärleken som något naturligt som sker spontant vid barnets födelse är ett påfund från 1700-talet som skulle öka kvinnornas vilja att ta hand om sina barn och därmed minska barndödligheten och säkra tillgången till nya undersåtar. De Beauvoir menar att

¹¹⁹ Ibid., s. 122-123

¹²⁰ Ibid., s. 140.

¹²¹ Von Sydow, 2009.

¹²² Jonas Thente, *Det låg en skugga över världen igen*, I 00-tal nr 23, 2006, s. 15.

¹²³ Kulturnyhetera 2001, enligt Von Sydow, 2009.

modersinstinkten inte är tillämpbar på människan, utan att en mors inställning beror på omständigheterna. Om dessa är gynnsamma kommer hon att uppleva barnet som positivt, annars inte. Moderns känslor för barnet påverkas bland annat av om barnet var önskat. Nørve menar att upplevelsen av moderkärlek som många kvinnor känner när de efter förlossningen får sitt barn i armarna är ett resultat av att de sett fram emot ögonblicket under så många år men Robert och Moberg hävdar däremot att gravida och ammande kvinnor sannolikt upplever villkorslösa psykologiska effekter som beror på hormoner. Moderskapet i novellen ur *Hetta och vitt* är ett exempel på ett moderskap där omständigheterna är mindre bra, modern är ensamstående och måste bära hela bördan ensam, barnet var dessutom oönskat. Deutsch hävdar att det är genom moderskapet som kvinnan fullständigt förverkligar sig själv men villkoret är att modern är harmonisk. Elvin-Nowaks studie visar att det finns en viss förståelse för att en mor kan tappa tålamodet och bli arg på sitt barn men att inte känna kärlek, längre än så ifrån det goda moderskapet går det inte att komma. Hur familjeidyllen ser ut i verkligheten kan Bäck-Wiklund och Bergstens studie ge en bild av. I de familjer som de har studerat karaktäriseras relationen mellan föräldrar och barn snarare av tidsbrist och effektivitet än av kärlek.

7. Vad moderskapet innebär idag, utifrån Kandres texter

7.1 Det goda moderskapet

Novellen ur *Hetta och vitt* återspeglar synen som innebär att kvinnan alltid måste se till barnets bästa i första hand och åsidosätta sina egna behov. Ursprunget till denna ideologi finns i myten om den goda och offerande modern som Brembeck menar dominerat tänkandet i västvärlden under en lång tid. Psykoanalysen som har influerat till den moderscentrerade diskursen har hjälpt till att förstärka denna myt. Synen på vad som är ett gott moderskap har varierat genom historien men idag menar Haavind att det ställs orimliga krav på mödrarna som till exempel ska både yrkesarbeta och samtidigt vara tillgängliga för barnen. Novellen ur *Hetta och vitt* skildrar på cirka 20 sidor en ensamstående mammas helvetiska tillvaro med sitt barn, som man aldrig får veta könet på. Handlingen utspelas under endast några timmar men läsaren förstår att kvällen är typisk bland annat genom att dagarna beskrivs som en cirkel av leda och enahanda dagar. Moderskapet beskrivs som en ständig kamp och de känslor som mamman upplever är bland annat en ofattbar trötthet, sorg, bitterhet, ilska, ångest, isolering, likgiltighet, förtvivlan, leda och vanmakt. Hon känner sig som en levande begravd och upplever barnet, som oftast benämns som *det*, som krävande, håfullt och kalkylerande. Modern känner stora krav på hur hon bör vara som mor:

[---]måste vara stor, stark, vuxen, konsekvent, orubblig, trygg, måste alltid ha barnets bästa i åtanke, alltid låta barnet och dess omätliga behov gå före sina egna, underkasta sig, inordna sig, [---]¹²⁴

Hon är medveten om att hon är långt ifrån vad som anses vara en god mor och hon ser sig själv som en fruktansvärd mamma. Moderns trötthet leder till ilska gentemot barnet:

En ofattbar trötthet välde in över henne. Hon ville slänga ifrån sig barnet, med våldsam kraft knuffa in det i väggen, men istället släppte hon bara taget om armen och lät det stå där det stod, [---]¹²⁵

Här ser vi ett exempel på det som författarna till *I sällskap med skulden* tar upp, att ansvar för barn ibland kan framkalla de vuxnas sämsta sidor. Även De Beauvoir menar att mödrar sällan är exemplariska utan att moderskapet innehåller motstridiga känslor, däribland fientlighet. Hon hävdar

¹²⁴ Kandre, 2001, s. 123.

¹²⁵ Kandre, 2001, s. 120.

också att de allra flesta mödrar behärskar sin ilska och låter den inte leda till misshandel, vilket också stämmer in på modern i *Hetta och vitt*. Både De Beauvoir och Arrhenius anser att en mor i allmänhet är i behov av manligt stöd. Kvinnan i novellen förstår att hon behöver hjälp men hon tycks inte ha någon att vända sig till:

Hjälp! För guds skull hjälp mig någon! Om inte någon hjälper mig snart kommer något fruktansvärt att hända, hör ni inte, något fruktansvärt! Ett brott! *Ett brott!* [sic-kursivt i originaltexten]¹²⁶

7.2 Skuld, skam och dåligt samvete

Elvin-Nowak skriver att hennes studie visar att alla krav som ställs på mödrar ofta leder till att de drabbas av dåligt samvete, skuld och skam när de känner att de inte lyckas leva upp till alla förväntningar. Men modern i *Hetta och vitt* är ett undantag, hon hävdar att hon inte känner någon skuld eller skam;

*Mitt barn är mitt allt, mitt barn är det jag lever för – [...] [sic-kursivt i originaltexten] hon kände inte så, hon levde för sig själv, och vad värre var; kände ingen skam eller skuld över att så var fallet.*¹²⁷

Trots att modern i novellen inte sätter barnet i första rummet hävdar hon alltså att hon inte har dåligt samvete eller känner skuld över detta. Men med orden ”vad värre var; kände ingen skam eller skuld” låter hon läsaren förstå att även detta kan upplevas som negativt av omgivningen. En mor som inte lyckas leva upp till alla krav och förväntningar bör ha dåligt samvete, annars tycks hon betraktas som en ännu sämre mor. Men trots att modern vet att hon inte håller måttet vägrar hon att ha dåligt samvete för detta. Haavind ser dock inte en mors samvetskval som något positivt utan menar att sådana känslor minskar möjligheten att vara en bra mamma. Men trots att modern i novellen inte har dåligt samvete för att hon lever för sig själv anser hon att hon är en hemsk, fruktansvärd, ond, och skoningslös mor. Hon säger att hon känner likgiltighet inför detta men funderar ändå på om hon kan skada barnet själsligt och om barnet kan ta skada för livet av hennes vredesutbrott och kyla och formas som människa av det. Dessa tankar kan tolkas som att mamman ändå när det gäller denna aspekt har dåligt samvete. Elvin-Nowak menar att anledningen till att det är just mammorna som drabbas av dåligt samvete hänger samman med att alla budskap som gäller föräldrskapet riktar sig till dem.

7.3 Kvinnor tar på sig huvudansvaret

Björk beskriver att det i både kärnfamiljer och vid separationer oftast är kvinnan som tar huvudansvaret för barnen vilket modern i Kandres novell är ett exempel på. Hennes pressade situation leder till negativa känslor mot barnet. Bäck-Wiklund och Bergsten menar att ilska är en baksida av det tunga ansvar som ett barn innebär. Elvin-Nowak menar att en mors ilska kan riktas mot män som inte ställer upp eller mot barn som ställer för höga krav. Kvinnor som inte har manligt stöd kan uppleva barnet som en börda som hotar hela tillvaron och moderns lycka. Denna teori verkar stämma bra på modern i novellen. Hon tänker tillbaka på sitt tidigare fria liv då allt var möjligt, nu känner hon sig isolerad:

¹²⁶ Kandre, 2001, s. 134.

¹²⁷ Ibid., s. 126.

Hon klarade inte av det ensam. Kunde inte längre intala sig att det var det här livet gick ut på, att detta var allt.¹²⁸ [---] om hon själv varit någotsånär obunden, barnlös, vad skulle hon ha gjort, en kväll som denna? Förunderliga, nästan skrämmande tanke! En gång hade det ju trots allt varit så. Krogar, fester, långa ensamma, rofyllda hemmakvällar.¹²⁹

Men trots att allt är fruktansvärt jobbigt känner modern skräck inför tanken att grannarna ska reagera på barnets gråt och på hennes skrik och våldsamma beteende. Hon befärrar att myndigheterna ska komma och ta barnet ifrån henne. På ett sätt är det, det värsta som kan hända men samtidigt upplever hon att hon längtar efter just detta, att bli befriad:

Antagligen hörde de väl också hur hon skrek och domderade, slog i dörrar, hörde barnets gråt och skrik och bankanden, kanske skulle någon ringa socialen, kanske skulle de anmäla henne, kanske skulle det en kväll som denna snart knacka på dörrn [sic] och så skulle barnet tas ifrån henne och varför fyllde denna tanke henne trots allt med en sådan skräck, en sådan fasa? Som om det på inga villkors vis fick hända. Som om det var det absolut värsta som kunde hända samtidigt som hon på ett annat plan ständigt längtade efter just detta, att befrias från ansvaret, bördan.¹³⁰

En anledning till att kvinnor ofta tar huvudansvaret för barnen kan vara det som Elvin-Nowak beskriver. Hon menar att hur en kvinna uppfattas som mor hänger mycket samman med hur tillgänglig hon är för barnet. Det ställs inte lika höga krav på en pappas tillgänglighet. Elvin-Nowak anser att det för en kvinna kan innebära att hon får bekräftelse både som kvinna och som mamma när hon tar ansvar för sitt barn. Ibland kan detta vara ett sätt för kvinnan att må bra men andra gånger kan också hennes behov av tid och utrymme för sig själv vara viktigt, vilket tycks vara fallet med modern i *Hetta och vitt*.

8. Avslutande diskussion och slutsatser

Kvinnor utsätts för påverkan

Åsikten att kvinnan blir lycklig genom moderskapet, som uttrycks i *Quinnan och Dr Dreuf*, är en syn som man länge försökt få kvinnor att anamma. Man har använt olika metoder för att öka födelseantalet. Det har handlat om drastiska metoder som häxprocesser men man har också försökt påverka människor genom ideologipåverkan. Synen att kvinnan blir lycklig genom moderskapet tycks delas av många även i vårt samhälle idag. Elvin-Nowak talar om att vår valfrihet många gånger är en illusion och Slognes hävdar att kvinnors syn på moderskapet påverkas av bland annat vanliga människor i deras omgivning. Kvinnan i romanen tycks dock inte köpa doktors argument, men i verkliga livet tror jag, precis som Slognes hävdar, att kvinnor ofta tar till sig andra människors åsikter och låter dessa till viss del styra deras liv. Kandre själv kan vara ett exempel på en kvinna vars moderskapssyn påverkats av samhället. Hon var starkt emot att bli mor som ung men skaffade ändå sedan barn. Detta kan naturligtvis också handla om att hon genomgick en mognad och kom att prioritera andra saker senare i livet men tanken slår mig ändå att även hon kanske hade svårt att stå emot pressen och påverkan från omgivningen. Jag tror att det för de flesta kvinnor är svårt att stå emot samhällssynen att det är normalt för alla stadgade kvinnor att bli mödrar. Lundin menar att vanligtvis utgår de flesta ifrån att alla lyckliga par ska skaffa barn, frågan är bara när. Genom den ideologi som man fått kvinnor att tillägna sig vill de allra flesta kvinnor idag bli mödrar. Påverkan sker från många håll och moderskapet skildras ofta som idylliskt. När jag tänker på hur till exempel tvättmedelsreklam och blöjreklam är utformad så brukar både barn och föräldrar stråla av lycka.

¹²⁸ Kandre, 2002, s. 122.

¹²⁹ Ibid., s. 125.

¹³⁰ Ibid., s. 135.

Moderkärleken

Det finns i vårt samhälle en utbredd syn att kvinnor är utrustade med en medfödd moderkärlek. Men jag misstänker att det är många kvinnor som inte känner någon ögonblicklig kärlek för barnet efter förlossningen. Många mödrar känner kanske snarare en förundran och fascination inför barnet till att börja med. I många fall växer nog moderskärleken fram mer och mer med tiden. Men eftersom ämnet är så tabubelagt varken talar eller skriver man vanligtvis om detta. Thente reagerade väldigt starkt när han läste Kandres novell och det han reagerade starkast på tycks ha varit hatet från moderns sida gentemot barnet. Detta tycker jag tyder på att Kandre är en skicklig författare som förmår att väcka känslor men också på att det är ovanligt att moderskapet skildras på detta mörka vis och att moderkärleken ifrågasätts. Det är känsliga ämnen som Kandre tar upp. Thente menar att man inte får skriva om sådana saker även om alla någon gång tänker som modern i novellen. Jag är förvånad över att Kandres novell kan väcka så pass negativa känslor som Thentes. Men att människor reagerar så starkt när moderkärleken ifrågasätts kan möjligtvis vara anledningen till att inte fler författare skildrar denna sida av moderskapet.

I vår moderna litteratur framställs moderskapet ofta ganska ensidigt vilket Nilsson stödjer genom att hävda att kärleken till barnet alltid framhålls. Jag menar att slutsatsen som kvinnor ganska lätt kan dra av detta är att det är mödan värt att bli mor eftersom det finns så mycket kärlek med i bilden, men i det verkliga livet tycks det dock se annorlunda ut. Bäck-Wiklund och Bergstens studie av småbarnsfamiljer visar att relationen i familjerna snarare utmärks av tidsbrist och effektivitet än av kärlek och harmoni. Det vanligaste är att moderkärleken tas för given både i verkliga livet och i litteraturen men i den åttonde novellen ur *Hetta och vitt* anser jag att Mare Kandre skildrar moderskapet på ett ovanligt sätt genom att hon ifrågasätter och problematiserar moderkärleken. Börjesson menar att man genom att titta på tabun får en känsla av en diskurs gränser. Här tycks alltså gränsen gå för vad en mamma kan uttrycka. En kvinna som inte älskar sitt barn uppfattas av de allra flesta mycket negativt och detta gör förmodligen att många inte vågar beröra detta ämne. Jag anser att det skulle behövas fler texter av Kandres slag och att Kandres novell fyller en funktion som många andra texter inte gör. Den utgör en motvikt mot glorifieringen av moderskapet. Winther Jøergensen och Philips menar att en författare har möjlighet att förändra diskursordningen genom att utnyttja diskurser och genrer på nya sätt och detta menar jag att Kandre gör genom att hon vågar skriva om det som många andra undviker.

Den goda modern

Jag anser att det är troligt att många kvinnor väljer att bli mödrar eftersom de påverkas av framställningen av den goda modern som förmedlas genom bland annat media i form av bilder på lyckliga mammor med barn. Men denna bild är väldigt ensidig. Moderns situation i *Hetta och vitt* är säkerligen inte särskilt ovanlig i verkliga livet men den sidan av moderskapet skildras sällan i litteraturen eller i media. Medias och människors syn på mödrar tycks ofta vara antingen svart eller vit. Endera är man en bra mor med en ängels tålmod eller så hör man till de sämre mödrarna. Men modern i *Hetta och vitt* är varken ond eller god, hon är bara en hårt pressad människa. Hon försöker älska sitt barn trots att förutsättningarna inte är de bästa. Hon saknar avlastning och har inte någon att vända sig till med sina tankar utan bär allt jobbigt inom sig. Detta tror jag är faran med att vi förenklar moderskapet som istället bör problematiseras. Mödrar har precis som De Beauvoir förklarar en mängd olika känslor inombords och ofta är de väldigt motstridiga. Kandres novell kan fylla funktionen att visa moderskapets baksida och komplexitet. De Beauvoir och Bäck-Wiklund talar om faderns betydelse för om modern ska orka med barnet. Här håller jag delvis med, men jag anser också att det inte behöver vara fadern som ger sitt stöd. Jag tror att det skulle kunna vara vilken annan närstående vuxen som helst, huvudsaken är att det finns någon som modern kan vända sig till. Tyvärr är det en olycklig kombination att samhället har utvecklats på så sätt att de flesta är upptagna med sina egna liv och släktingar är bosatta långt ifrån varandra samtidigt som separationer blivit allt

vanligare och många kvinnor, och även en del män, numera är ensamma om att försöka uppfostra sina barn.

När en kvinna inte lever upp till bilden av den goda modern är min erfarenhet den att man ofta gärna försöker finna förklarande omständigheter, som att modern har sociala problem eller liknande. Men kvinnan i novellen tycks vara en kvinna utan några särskilda problem och då förväntas hon inte känna sig frestad att med våldsam kraft knuffa in sitt barn i väggen. Jag anser dock inte att kvinnan i novellen är en så dålig mor. Hon behärskar sin ilska och skadar inte barnet fysiskt utan vill egentligen väl även om orken inte räcker till för att vara den goda mor som förväntas. Att modern i novellen känner skräck inför tanken att barnet kan tas ifrån henne tror jag beror på att hon trots allt känner kärlek för sitt barn men jag misstänker också att skräcken handlar om att då har hon misslyckats med den uppgift som anses som den viktigaste i livet för en kvinna, nämligen den att vara en god mor.

Kvinnan tar oftast huvudansvaret

Jag menar att man idag tydligt kan se, både i verkliga livet och i Kandres texter, konsekvensen av ideologipåverkan om den goda modern och den modercentrerade diskursen som i sin tur är influerad av de psykoanalytiska teorierna. Ett exempel på vad denna påverkan lett till är det som Björk beskriver att det är mödrarna som oftast tar huvudansvaret för barnen bland annat därför att de ser sig själva som viktigast för barnen. Många kvinnor kan säkerligen känna förtroende för teorier framtagna genom forskning och känna att det är svårt att opponera sig emot dem. Speciellt när de har fått en stark genomslagskraft i samhället. Detta visar bland annat det faktum att gemene man under lång tid tagit till sig och levt efter de psykoanalytiska teorierna, utan att egentligen ifrågasätta dem nämnvärt.

Kandres novell ur *Hetta och vitt* speglar en vanlig familjesammansättning idag på så sätt att det är flest kvinnor som tar huvudansvaret för barnen. Detta sker både i kärnfamiljer och efter separationer och tycks bero på att kvinnor mer än män, av olika anledningar, känner press på sig att ta största delen av ansvaret för barnen. Lundin förklarar detta med att moderskapet hänger nära samman med den kvinnliga identiteten vilket jag tycker låter som en rimlig förklaring. Den reflexiva diskursen har under senare tid kommit att luckra upp modercentreringen. Man har numera en förståelse för att även fäderna kan vara engagerade föräldrar men jag tror ändå att det för många inte känns okej att fadern tar mer ansvar än modern, möjligtvis kan man sträcka sig till att det är okej att dela lika. Det tycks oftast finnas högre förväntningar på att kvinnor ska ta ansvaret och man har större förståelse för att män kan avsäga sig detta.

Modern i *Hetta och vitt* är inte en exemplarisk mor men hon finns ändå hos barnet och hon försöker göra sitt bästa, trots att orken inte alltid räcker till. Fadern till barnet nämns aldrig vilket gör att jag drar slutsatsen att han inte utgör något stöd för modern och att detta säkerligen bidrar till moders negativa känslor och trötthet. När pappan är frånvarande tror jag att risken är överhängande för att det blir precis som i novellen, barnet som utsätts för moderns ilska. För småbarnsföräldrar slutar inte arbetet när de lämnar jobbet utan det fortsätter med hämtning av barn, handling, matlagning, läx- och sagoläsning, badning, tvätt och så vidare. Att en förälder, som står ensam med allt detta ansvar, reagerar som modern i *Hetta och vitt* tycker jag inte är underligt. Det märkliga är att det ställs så höga krav på kvinnor av samhället och att moderskapets baksida skildras så sällan i media och i litteraturen.

Eftersom fadern i novellen är helt frånvarande märker man inte av den reflexiva diskursen som innebär att fadern kan lika viktig som modern. Att fadern inte alls stöttar modern, eller gör det på sina egna villkor, är en realitet för många kvinnor i Sverige. Det spelar idag ingen roll om man är två

om att skaffa barn, blir det skilsmässa kan man inte tvinga en pappa att ta sitt ansvar. Han är skyldig att betala underhåll men där slutar också skyldigheterna. Man får hoppas att han är intresserad av att dela glädjen, bördan och ansvaret med modern. Man kan i och för sig inte heller tvinga en mor att ta sitt ansvar men SCB siffror visar att detta inte heller behövs, kvinnor tar på sig detta ändå vilket bland annat leder till att de har svårare att göra karriär. Även i Kandres privatliv kan man se konsekvensen av våra rådande moderskapsdiskurser. Kandre tycks som så många andra kvinnor ha tagit huvudansvaret för sin son vid separationen från fadern och barnet kom att påverka hennes möjligheter att skriva.

Skuld, skam och dåligt samvete

I Kandres novell får man en känsla av vilka förväntningar som finns på en mor i samhället. Om en kvinna inte förmår leva upp till alla krav som ställs tycks man se känslor av skuld, skam och dåligt samvete som ett sundhetstecken. Men Haavind menar att en kvinna med dåligt samvete minskar förutsättningarna att vara en god mor, vilket jag är beredd att hålla med om. En lycklig mamma är förmodligen bäst för barnet och en kvinna som känner skuld, dåligt samvete och skam över att inte vara en god mor är troligtvis inte lycklig. Jag anser att det är osunt att ställa krav och förväntningar som är näst intill omöjliga att leva upp till. Jag tror inte att det någonsin i historien ställts så höga krav på mödrar som det görs idag. Dels yrkesarbetar mödrarna samtidigt som de försöker vara tillgängliga för barnet. Och inom socialpsykologin har man poängterat hur viktig kommunikationen mellan barn och mor är för barnets utveckling. Konsekvensen av detta tycks vara att mödrar känner ytterliggare press på sig vilket man kan se i novellen. Modern är fullständigt utmattad och avskyr att läsa för sitt barn men gör ändå detta varje kväll. Jag tror att det vore sunt att sänka kraven och förväntningarna till en rimligare nivå för att också minska fenomenet med kvinnor som upplever skuld och skamkänslor som i sin tur reducerar deras förutsättningar att vara bra mammor.

Ekonomiska intressen

Det tycks som att vår syn på moderskapet har formats av makthavare med ekonomiska intressen. Redan för flera hundra år sedan fanns det intresse av att kvinnor skulle föda barn. På medeltiden hade kvinnor kunskap om preventivmedel och de födde få barn trots att de levde ett sexuellt utsvävande liv. Målet för häxprocesserna var att komma tillrätta med detta vilket ledde fram till att kvinnans syn på äktenskapet och barn förändrades. Badinter hävdar att kvinnor innan 1700-talet ofta övergav sina barn eftersom de sågs som bördor, men denna syn ändrades genom kyrkans påverkan. På 1700-talet hade kvinnorna inte längre någon nämnvärd kunskap om preventivmedel utan hade ambitionen att finna en make och föda många barn. Idag tycks vi vara tillbaka där kvinnorna befann sig på medeltiden när det gäller den här aspekten. Vi har tillgång till preventivmedel och de allra flesta kvinnor väljer att föda relativt få barn. Men de utsätts också för påverkan av politiker som Göran Persson som anser att det föds för få barn. Persson gjorde ungefär samma sak som Dr Dreuf. Han uppmanade svenska kvinnor att föda fler barn. Hans motiv var dock ett annat än Dreufs, det var inte kvinnornas lycka han månade om utan pensionerna. Detta är ytterliggare ett exempel på att kvinnor utsätts för påtryckningar när det gäller valet att skaffa barn och även här har vi ett exempel på det som marxismen menar, att man kan förklara allt med hjälp av ekonomi. Förr var det alltså bland annat kyrkan som hade intresse av att det föddes barn, numera är det staten som behöver inkomsttagare för att rädda pensionerna. Mycket tycks vara sig likt men metoderna har i alla fall blivit fredligare sedan häxprocessernas tid. Säkert finns det fler exempel på ekonomiska intressen bakom kvinnors barnafödande och det skulle vara intressant att forska vidare kring vilka andra som kan ligga bakom de moderskapsdiskurser som förmedlas och cirkulerar i samhället idag. Det skulle också vara intressant att forska vidare i om det finns fler författare än Kandre som verkligen problematiserar moderskapet och skildrar både dess ljusa och mörka sidor.

Slutsatser

När det gäller den påverkan som vår moderskapssyn uppenbarligen utsätts för från många håll inser jag att även jag själv troligtvis blivit påverkad. Jag var länge helt säker på att jag inte skulle skaffa några barn eftersom jag mindes hur jobbiga mina småsyskon varit och inte ville utsätta mig för detta. Jag skulle istället satsa på en karriär. I tonåren funderade jag mycket på frågan om barn och mina åsikter förändrades. När jag var ungefär arton år ansåg jag att kvinnor som valt att avstå från barn inte förstått vad livet går ut på. Numera funderar jag på vad denna helomvändning berodde på. Var det hormonpåverkan eller lyssnade jag på andras åsikter och på media. Även Mare Kandre tycks ha genomgått en förändring som liknar min, hon ville som ung kvinna absolut inte ha några barn utan skulle koncentrera sig på sitt skrivande. Senare i livet fick hon ändå en son. Butler menar att genuskonstruktionen är så rotad att vi har svårt att tänka oss vilka andra former av genus som är möjliga och i konstruktionen av att vara kvinna är moderskapet en stor del. Elvin-Nowak menar att vi lätt låter biologin styra vårt privatliv och Lundin hävdar att reproduktionen hänger nära samman med vår identitet. Men vår syn på moderskapet har sett annorlunda ut och kunde också ha sett helt annorlunda ut från vad den gör idag. Numera väljer nästan alla kvinnor i Sverige att någon gång under livet föda åtminstone ett barn. Elvin-Nowak menar att vi ofta inte förstår att den skenbara valfriheten är en illusion. Kanske är väldigt många kvinnors vilja att bli mödrar ett resultat av manipulering. En diskurs som blivit riktigt etablerad uppfattas som normal och jag menar att så är fallet med tanken att alla stadgade kvinnor bör bli mödrar. Vår syn på moderskapet är så vedertagen att inte många ifrågasätter den. Man förknippar moderskapet med kvinnans lycka och även med hennes kvinnlighet. Jag anser att kvinnor inte kan vara säkra på att det verkligen är deras egen önskan att de vill bli mödrar, de kan även handla om att de anammat andra människors värderingar, som dessa i sin tur påverkats av från annat håll. Dr Dreuf anser i romanen att moderskapet hänger ihop med kvinnligheten. Den syn som Dr Dreuf representerar i romanen kan tyckas komisk men bakom humorn i romanen menar jag att det finns allvar. Dreufs uppfattning lever kvar i allra högsta grad. Laquer menar att en kvinna som inte vill bli mor väcker oro. Alla kvinnor som lever under ordnade förhållanden förväntas skaffa barn någon gång under livet. Nørve menar att både kvinnor och män ser det som självklart att kvinnor ska bli mödrar. Min erfarenhet är att man sällan varnar kvinnor för hur mycket arbete barn kräver. Jag anser naturligtvis inte att alla kvinnor bör sluta att föda barn, men jag tycker att de bör gå in i moderskapet med öppna ögon. När moderskapet glorifieras kan det även uppmuntra många tonårstjejer att bli gravida fast de kanske inte är redo utan mest osäkra på vad de annars ska ägna sig åt. Kvinnor bör presenteras inför olika alternativ och sedan själva försöka komma till insikt om vad som kan passa just dem. Att idag avstå från moderrollen kan säkerligen kännas mycket svårt eftersom det finns en utbredd syn på att moderskapet förknippas med kvinnligheten och en kvinna som inte vill bli mor upplevs som onormal vilket Lundins studie visar. Kandres novell borde, anser jag, läsas och diskuteras med elever på gymnasieskolor för att de ska få en mer nyanserad bild av vad moderskapet kan innebära. De bör få insikt om att alla kvinnor inte nödvändigtvis måste bli mödrar och att det kan finnas många anledningar till att avstå från att skaffa barn.

9. Sammanfattning

Uppsatsen studerar på vilket sätt Mare Kandre skildrar moderskapet i sin roman *Quinnan och Dr Dreuf* (1994) samt i den åttonde novellen ur novellsamlingen *Hetta och vitt* (2001). Jag visar på vilket sätt hennes beskrivning speglar samhällets rådande moderskapsdiskurser, hur dessa har växt fram, hur de förmedlas vidare samt vilka maktaspekter som ligger bakom vår moderskapssyn. Jag blickar tillbaka i historien för att se hur vår syn på moderskapet har förändrats över tid.

För att bena ut vilka olika moderskapsdiskurser som existerar i samhället idag använder jag Mona Franzéhns sammanställning från *Den dolda könsdiskursen: mödrar, söner och frånvarande fäder*. Jag har också använt mig av tidigare forskning kring moderskapet för att ta få en bild av hur människor idag ser på moderskapet och hur föräldrar upplever att det är att ha barn i dagens samhälle.

Jag har genom Maria Nilssons studie av mum lit kommit fram till att moderskapet i denna typ av böcker visserligen skildras som problematiskt men kärleken till barnet ifrågasätts inte. Bäck-Wiklunds och Bergstens studie av småbarnsfamiljer visar dock att relationerna i dessa snarare utmärks av tidsbrist och effektivitet än av kärlek. Kandres texter däremot anser jag skiljer sig från många andra författares genom att hon tar upp aspekter som andra tycks undvika. Hon ryggar inte för att ta upp känsliga och tabubelagda ämnen, utan ifrågasätter bland annat moderkärleken och bilden av kvinnan som den goda modern. Hon förenklar och förskönar inte moderskapet utan skildrar det på ett komplext sätt.

Bakom den moderskapsideologi som har förmedlats till människor under flera århundraden har maktfaktorer som kyrkan, staten och män med makt med ekonomiska intressen legat bakom den moderskapsideologi som förmedlats till folket. Heinsohn och Steiger hävdar att häxprocesserna var ett medel för att ta tillbaka kontrollen över fortplantningen och sexualiteten eftersom det föddes för få undersåtar. Häxprocesserna handlade alltså främst om en befolkningspolitik. Bland annat så har folksagorna förmedlat myten om den goda modern genom att skildra de goda kvinnorna som självpoffrande mödrar. En annan viktig faktor som har påverkat den syn som länge har varit central, och som fortfarande är i allra högsta grad aktuell, är den psykoanalytiska teorin med bland annat nyckelpersoner som Freud och Klein. Många människor idag vet egentligen inte så mycket om denna teori men de känner till tankegångarna genom att dessa förmedlas genom bland annat media och mödravårdscentraler. Något som denna teori utmärks av är att modern anses som viktigare för barnets än fadern. Krav och budskap gällande föräldraskapet riktar sig främst till mödrarna vilket tycks leda till att många kvinnor känner väldigt höga krav på sig som de har svårt att leva upp till.

I Kandres roman *Quinnan och Dr Dreuf* speglas synen på kvinnan som den goda och upppoffrande modern. I romanen försöker Dr Dreuf omvända en kvinnas motvilja mot att bli mor. Han anser att kvinnan kommer att bli lycklig om hon får ett barn att ägna sin tid åt. Jag menar att kvinnor, precis som kvinnan i romanen, även i dagens samhälle utsätts för påtryckningar när det gäller frågan om de ska bli mödrar eller inte. Detta sker bland annat genom att moderskapet ofta skildras på ett idylliskt vis i litteratur, media och reklam men också genom att de påverkas av människor i sin omgivning. I Kandres novell ur *Hetta och vitt* skildras en kvinna som gjort just det som Dr Dreuf förespråkar, hon har satt ett barn till världen, men trots det är hon inte lycklig utan barnet tycks tvärtom vara skälet till att kvinnan är djupt olycklig. I novellen beskrivs mammans vardag med sitt lilla barn som ett helvete. Hon kämpar med många negativa känslor som hon hyser gentemot sitt barn och hon försöker framkalla moderskänslor för barnet. De moderskapsdiskurser som råder i samhället är på olika sätt närvarande i de texter av Kandre som jag har studerat, men Kandre ifrågasätter dessa.

I uppsatsen använder jag mig av en diskursanalytisk metod och jag anlägger ett genusteoretiskt perspektiv.

Källförteckning

- Arrhenius, Sara. *En riktig kvinna: om biologism och könsskillnad*. Skarpnäck: 2000
- Badinter, Elisabeth. *Den kärleksfulla modern: om moderkärlekens historia*. Stockholm: 1981
- Bergendahl, Berit. (2000, 16 september) "Med all sin kraft på orden". [Elektronisk version]. *Göteborgsposten*, 188, 55. Hämtad 2009-11-02. Hämtad från www.bibproxy.du.se
- Brembeck, Helene. *Inte bara mamma: en etnologisk studie av unga kvinnors syn på moderskap, barn och familj*. Göteborg : [Etnologiska institutionen, Univ.] Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige nr. 28, 1998
- Björk, Nina. *Under det rosa täcke.*, Stockholm: 1996
- Butler, Judith. *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: 1990
- Bäck-Wiklund, Margareta. Bergsten, Birgitta. *Det moderna föräldraskapet: en studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: 1997
- Bäck-Wiklund, Margareta. *Den dolda könsdiskursen: mödrar, söner och frånvarande fäder*. Stockholm: 2003
- Börjesson, Mats. *Diskurser och konstruktioner: En sorts metodbok*. Lund: 2003
- Börjesson, Mats. Palmblad, Eva. (red.) *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: 2007
- Cavallin, Anna. "Androgynens kön – en feministisk läsning av C.J.L. Almqvists Drottningens juvelsmycke". I Å. Arping, & A. Nordenstam. (red.), *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*. (s. 213-239). Lund: 2005
- Claeson, Elise. *mamma@home Det moderlösa samhället*. Stockholm: 2006
- De Beauvoir, Simone. *Det andra könet*. Stockholm: 1949
- Elvin-Nowak, Ylva. *I sällskap med skulden*. Stockholm: 2001
- Foucault, Michel. *Diskursernas kamp: Texter i urval av Thomas Götselius & Ulf Olsson*. Stockholm: 2008
- Foucault, Michel. *Diskursens ordning: Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: 1993
- Gemzöe, Lena. *Feminism*. Stockholm: 2002
- Grive, Madeleine. (1993) "Inget står emot mig." *90-tal*, 9, s.14-17.
- Grive, Madeleine, (1993) "Innanför och utanför." *90-tal*, 9, s.11.
- Heinsohn, Gunnar. Steiger, Otto. *Häxor: Om häxförföljelse, sexualitet och människoproduktion*. Göteborg: 1989

- Hirdman, Yvonne. *Genus – om det stabilas föränderliga former*. Malmö: 2001
- Jørgensen, Winther, Marianne. Phillips, Louise. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: 2000
- Kandre, Mare. *Hetta och vitt*. Stockholm: 2001
- Kandre, Mare. *Quinnan och Dr Dreuf*. Stockholm: 1994
- Lindgren, Simon. *Populärkultur: teorier, metoder och analyser*. Malmö: 2005
- Lundin, Susanne. Åkesson, Lynn. (red.) *Kroppens tid: Om samspelet mellan kropp, identitet och samhälle*. Stockholm: 1996
- Moberg, Eva. (1961) ”Kvinnans villkorliga frigivning” I Johanna Esseveld & Lisbeth Larsson (red.), *Kvinnopolitiska nyckeltexter*. Lund, 1996 (s. 164-173)
- Moxnes, Paul. *Hjältar- häxor- horor och andra djuproller i mänskligt samspel*. Stockholm, 1995
- Neumann, Iver B. *Mening, materialitet, makt: En introduktion till diskursanalys*. Lund: 2001 (2003)
- Nilsson, Maria. *Chick lit: Från glamour till vardagsrealism*. Lund: 2008
- Nordenmark, Mikael. *Arbetsliv, familjeliv och kön*. Umeå: 2004
- Pinker, Steven. *Ett oskrivet blad: och andra myter om människans natur*. Stockholm: 2002
- Robert, Rigmor & Moberg, Uvnäs, Kerstin, *HON & HAN Födda olika*. Stockholm: 1994
- Ryan, Michael. *Literary Theory: A practical introduction*. Oxford: 2007
- Slagnes, Jorun Berg. Haavind, Hanne. Grennes, Ragnhild. et al. *Myten om den goda modern*. Stockholm: 1974
- Sparman, Anna. Cromdal, Jakob. Evaldsson, Ann-Carita. et al.(red.) ”Introduktion II Några diskursanalytiska perspektiv på tal, text och bild.” I *Den väsentliga vardagen: Några diskursanalytiska perspektiv på TAL, TEXT och BILD*. (s. 13-35). Stockholm: 2009
- Thente, Jonas. (2006). ”Det låg en skugga över världen igen.” *00-tal*, 23, 15
- Uusitalo, Taina. (2006) ”Michel Foucaults maktteorier och finska arbetarkvinnorörelsen” [Elektronisk version]. *Ennen & nyt* nr 3-4. Hämtad 2009-11-02, hämtad från www.ennenjanyt.net/2006_3/uusitalo.html.
- Von Sydow, Johan. *Det är jag som är ett geni*. SVT: 2009
- Witt-Brattström, Ebba. ”Livets egen runsten – kvinnokroppen som skrift.” I Åsa. Arping & Anna. Nordenstam (red.), *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*. Lund: 2005
- Witt-Brattström, Ebba. *Ur könets mörker. Etc. Litteraturanalyser 1993-2003*. Stockholm: 2003

Med all sin kraft på orden

Skriv ut

Göteborgs-Posten

- 2000-09-16

- Sida: 55

Författare: Bergendahl Berit

STOCKHOLM: Mare Kandre ville inte bli en person som håller på med lite av varje. Hon slutade måla, sjunga och spela för att skrivandet skulle bli bra. Koncentrationen har hittills gett tio böcker och Mare Kandre tog i går emot GP:s litteraturpris.

av BERIT BERGENDAHL

031-62 47 40 berit.bergendahl@gp.se

Att satsa så helhjärtat på att enbart skriva är i ett avseende otidsenligt. Författare förväntas numera också kunna sälja sig - berätta om sitt författarskap, prata om sina böcker. Det gillar inte Mare Kandre. Hinner inte heller. Hon vill skriva. Ändå sitter vi här på ett fik vid Vasaparken i Stockholm. Talar om senaste boken Bestiarium, om hur allt började, om rötter och framtid, om barn och arbetstider också om gemensamma bekanta. I tio år bodde Mare Kandres familj i Göteborg, först vid Nordostpassagen, sedan i Mölndal. Det var där, i Sörgårdsskolan, hon allra först fick ett erkännande som författare.

- Jag var rätt mobbad, hade manchesterjacka och fick heta kommunist. Men jag hade en väldigt bra svensklärare, mamma Karin kallade vi henne, eftersom hennes son gick i min klass. En gång i åttan skrev vi om barndomsupplevelser och hon ville läsa upp det jag hade gjort.

Mare Kandre vägrade lyssna i klassrummet, hon satte sig i en slänt utanför skolan och väntade. När kamraterna kom ut efteråt hade någonting förändrats.

-De såg på mig på ett helt annat sätt, avvaktande, attackerade mig inte längre.

Efter nian tog målarlusten över. 16-åriga Kandre åkte till London och gick på konstskola. 1980 var hon punkare, kollade ett band i Stockholm, blev kär och blev kvar. Hon spelade i Global Infantilists, som gav ut ett par skivor. 1984 kom författardebuten med barndomsskildringen I ett annat land. Då var hon 22. Sedan dess har Mare Kandre arbetat som författare, fått kritikerberöm för sin särpräglade stil men ofta haft det kärvt ekonomiskt. Det var inte särskilt kul, berättar hon, den gång hon blev tvungen att låna pengar av dagispersonalen för att köpa blöjor. Senaste boken Bestiarium inleds med en drömsekvens. Längre fram i historien är huvudpersonen osäker på om han drömmer eller är vaken. Men det är ingen drömsk författare som skrivit detta och som sitter och letar efter svaren på mina frågor. Mare Kandre är precis tvärtom. Öppen, ordrik, drastisk och humoristisk. Hon hinner med mycket på en intervjutimme, bland annat reda ut skillnaden mellan sin vardagliga verklighet och de världar hon skapar.

- Det är som ett rum där jag kan gå in, en parallell värld som hela tiden pågår. Otroligt häftigt att så tydligt se något som inte finns, det är inte ens en bild på en bioduk. När jag till

exempel ska hämta sonen på dagis går jag ut och stänger igen dörren dit för att sedan kliva in igen. Utan den världen skulle jag känna mig husvill.

Varje morgon klockan fyra stiger hon in i sin värld. Sätter sig med kulspetspenna och kollegieblock - det måste vara rutat - och skriver ett par timmar tills sonen vaknar. Datorm är till för renskrivning.

- Jag har alltid gått upp klockan fyra, det är den bästa tiden på dagen. Ingenting händer, det är alldeles tyst, jag kan vara ensam med mina tankar.

Sedan Mare Kandre fick Hesekiel, kallad Zeke, för sex år sedan har hon tvingats bli effektivare. Även om hon tycker att effektivitet och författarskap eller för den skull barn och författarskap egentligen inte går ihop alls.

-Man måste kunna ligga på soffan, titta i taket och låta tankar gå genom hjärnan. Det behövs stora marginaler mentalt, saker får inte hänga slag i slag, det måste finnas utrymme mellan händelserna och folk ska inte vara för tätt inpå. Men det där är inte riktigt fint i dag, när man ska vara ständigt efterfrågad.

Hon säger att det kräver en viss ansträngning att inte hela tiden känna sig pressad att göra saker och att inte oroa sig för försörjningen.

- Den som sysslar med konstnärlig verksamhet måste inse att tillvaron inte går att planera och ändå ha attityden att allt fixar sig. Det gör det. "Jag vill se mer av världen"

I Bestiarium finns en stark scen där huvudpersonen Doré erkänner sina föräldrar och berättar om sitt ursprung för en annan man. Jag undrar om det är ett viktigt tema för Kandre, att skriva om rötter och ursprung.

-Jag tänker aldrig i tema när jag skriver, svarar hon, men visst är det viktigt att veta sanningen om sitt ursprung. Ovisshet är något av det mest destruktiva som finns.

Hennes egen mamma kom från Estland som barn, hennes pappa är svensk. Som 18-åring tog Mare Kandre sin mammas efternamn, innan dess hette hon Hansson. Hon säger att det estniska arvet nog betytt mer för skrivandet än hon trott, bland annat detta att handlingen i böckerna sällan utspelas i något konkret land, platserna är anonyma.

- När jag var liten förstod jag egentligen aldrig varifrån mamma kom. Det var ett land som inte fanns längre, som hade uppslukats av ett större land och man kunde inte åka dit. Jag började lära mig estniska men glömde bort språket, så när alla omkring mig pratade estniska förstod jag ingenting. Ett slags exil i exilen.

Mare Kandres böcker börjar ofta som en bild. Den kan dröja kvar i flera år, saker som associeras till bilden läggs på i lager på lager. Figurer hon sett i filmer eller läst om i böcker dyker upp och kräver att få vara med. Ibland måste vissa böcker skrivas

-inte för att de ska bli mästerverk

- utan därför att bilderna står i vägen för andra böcker och behöver sopas undan.

Myter betyder mycket. Mytiska historier med några få figurer är tacksamma att fantisera kring. Kandre vill inte skriva samtidsberättelser med klubbnamn från Stockholms nöjesvärld. En sådan

roman skulle bli förlegad redan efter några månader, rent pinsam, tycker hon. Nej, hon vill ha något som håller längre och räcker även över nationsgränser. Gärna skulle hon flytta sina bopålar utomlands, vänner bor i Berlin, i England och i Lettland. Men inte för att Sverige känns fel.

- Jag vill se mer av världen, säger Mare Kandre.

Mare Kandre

Om konkurrens:

"Det gäller att handskas med avundsjukan. Jag brukar tänka om andra författare att jag kan inte skriva deras böcker, de kan inte skriva mina."

Om kritik:

"Får jag dålig kritik är första reaktionen, det här är sanningen. Bra kritik känns som att äta bakelse till middag, sött och gott men varar inte länge."

Om sitt språk:

"Jag kan få en ton, och det är som om en tillbringare fylls med den tonen. Jag håller och håller tills jag känner att nu räcker det inte till mer".

Läs mera
om Mare Kandre på
Kultur, sidan 54

Drömstark
energi

Mare Kandre får GP:s litteraturpris år 2000

"för ett författarskap som med drömstark fantasi, omtumlande kroppslighet och fabulerande energi skildrat det växande livet mellan jord, himmel och underjord"

De fem senaste mottagarna av GP:s litteraturpris:

1999: Magnus Hedlund

1998: Ann Jäderlund

1997: Lars Jakobson

1996: Magnus Dahlström

1995: Inger Edelfeldt

Priset utgörs av 50 000 kronor och en glaspenna av Bertil Vallien.

Bildtext: Bild: ÅKE ERICSON En vågad idé. Mare Kandre kommer med en novellsamling till våren och har en idé om två parallella böcker som skildrar samma händelse ur två personers synvinkel.

"Men det vågar jag inte ens föreslå förlaget. Man ska inte ge ut för mycket, det anses nästan promiskuöst."

©Göteborgs-Posten eller artikelförfattaren.